

ВІСТНИК

(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить що тижня в неділю.

Річна передплата вносить 15 К., 15 Мар., 3 Дол., 6 рублів,
піврічна 8 К., 3 рублі, квартальна 4 К. 50 сот., 1.75 руб.

Ціна сього числа 40 сот., 15 коп.

Менших рукописей і віршів не звертаєть ся; з приводу того не входить ся в ніяку переписку.

Редагує Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: Микола Троцький.

Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 19.

Адміністрація: Tür 6. Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090.

III. рік. Ч. 51.

Відень, 13 серпня 1916.

Ч. 111.

Просимо відновити передплату, инакше безумовно здержимо висилку часописи.

Чи зворотна точка кривавого літа?

За цілі віки витерпіла людськість, а в першій ряді Українці, в останніх двох роках. Мушени в силі віку покрили ся сивиною, недолітки-хлопці вирости на дозрілих мушени, матері покаменіли від болю Ніоби, квіт народу пішов сиру землю гризти або каліками коротатиме своє життє. А скільки дівочих сліз пролило ся — і тих щасливих дівчат, котрі вепіли видержати удари життєвої бурі, й тих нещасних, котрі впали жертвою, як молоді пупянки дерев від маєвого приморозку. А скільки діточого квиління заглушила воєнна метушня так, що й чути його не було кому. Се наші чисто-людські терпіння. Тюрми, заслання, клевета зради, шибениці, еум, слези, розпука, нечутлива закаменілість, безсонні ночі — значили шлях сих терпінь.

Чи-ж диво, що Українець ловить тепер жадливо кожду вістку з північного фронту, знаючи, що там рішаєть ся питання, чи, коли та в якій мірі видістанемо ся з чужинського панування? Історія трагедії України під Польщею й Москвою, використання польського панування над Українцями в Галичині з боку Росії — досі на жаль ще не знайшли відповідного зрозуміння в центральних державах. І тому тим зрозуміліша причина, чому так жадливо ловить Українець вістки з поля бою. Ми сподіваємо ся, що та

упертість, з якою Росія преть ся заволодіти австрійською Україною, заставить нарешті оцінити вагу українського питання й тих із політиків осередної Європи, котрі ще не здохли зорієнтувати ся в нашій справі.

З приводу теперішнього переїзду через Стокгольм мав шеф російського генерального штабу розмову з співробітником часописи „Aftonblad“. На питання журналіста щодо часу кінця війни заявив генерал Беляєв: „Може промине до того часу ще рік, а може ще й півтора року. Ще не прийшла пора робити мир. Колиб тепер наступив мир, за кілька літ мали-б ми знову війну. Тому ми поки-що боремо ся за мир, але за дійсний, тривкий мир“. На нашу думку — дійсного, тривкого мира не осягне почвірний союз доти, 1. доки польсько-український спір у Галичині не буде поладжений в дусі повного урівноправнення Українців, 2. доки Росія пануватиме над українськими землями, прилученне яких до Росії стало основою її могутности, дало їй доступ до Чорного моря та зродило в неї кортячку мати Дарданелі й проливи, вкінці сотворило їй збіжевий шпихлір і підстави її промислового розвитку.

Правдивість першої умови стверджує ціла історія України від часів Хмельницького аж до новітньої історії Галичини.

А щодо другої умови — вже сама завзятість теперішніх боїв на російським фронті вказує найнагляднійше, як дуже залежить Росії на задержанню українських земель. Не без підстави пише дехто, що Росія швидше переболить утрату Петербурга ніж Київ. Та ся думка показує заразом, де удар найпевнійший. Які необчислені наслідки мав би такий удар, доказом того величезне занепокоєння, якого наробила в петербурзьких кругах етатя проф. Мігуліна в „Нов-ім Времени“ (з 16 мая). Він писав, що цілю Німеччини не е

здобути Бельгію, Польщу, Курляндію і т. д. В кождім разі подібні набутки були-б тільки засобом до ціли. Цілю Німеччини є „панування від Атлантичного до Індійського океану“ й тут перехреснують ся російські та німецькі інтереси. А до сеї ціли змагає Німеччина пляново й непомильно. „Свою задачу коло Вердену сповнили Німці більше ніж блискучо“: вони здержали тут Французів й Англіїців і дуже їх ослабили, а самі ледви чи більше стратили при тім ніж 200.000 людей, з чого 70% повертає знов на фронт; офензивою на Верден спинили вони похід порозуміння на Солунь, могли дати військо Туркам, котрі спинили російську кавказьку армію, а навіть самі перейшли до наступу у Вірменії; через битву коло Вердену змусили вони російську армію, заки ще сніг стопив ся, почати офензиву з огляду на приятелів, котра „принесла Росіянам величезні страти, але поза тим ніяких істотних успіхів.“ Не покидаючи боротьб коло Вердену, звернуть ся потім Німці проти російського південно-західного фронту, против України, щоб узяти в свої руки сей шпихлір, а рівночасно зачнуть позірну офензиву над Двиною, щоб відтягти туди російські війська з галицького фронту.

Страх перед походом військ осередніх держав на Україну був без сумніву одною з причин останньої російської офензиви та її завзяття, котра одначе зазначається ся слабим посуванням наперед, зате такими стратами, що навіть для російських метод вони досі небували. Й сеї російські страти довели до того, що на карпатськім фронті розпочала ся вже успішна офензива військ осередніх держав, а для решти російського фронту може надійти пора переходу від дефензиви до офензиви кождої хвилі. І про зворотну точку пишуть деякі, навіть півофіціальні часописи. Що в тім правди, покаже будуччина.

Та вертаючи до слів Беляєва, треба дати пояснення,

Едвард Гартман і Росія.

З мартового зошита поважного берлінського місячника „Preussische Jahrbücher“ подаємо в перекладі для наших читачів статейку дружини Едварда Гартмана, автора відомого проекту київської держави.

У пресі виринуло знову припущення, що Едвард Гартман писав свої політичні статі, які містив у „Gegenwart-і“, в порозумінню з Бісмарком, що більше, на його поручення. Супроти того хочу ствердити, що мій муж ніколи не шкав особистих зносин з канцлером, хоч як близько сходив ся з Бісмарком у всіх майже політичних і економічних питаннях, так напр. він був одним з перших, що енергічно виступав за охоронним митом, навіть за торговельними монополіями. Та нас нераз запевнювано, що Бісмарк з цікавістю читав політичні статі Гартмана, й тому не виключене, що його принагідно зайняли далекосяглі думки Гартмана. Гартман займав ся політикою з зовсім незалежного становища філософа, бо про се йому тільки ходило, й уважав би влізливістю подавати до відома державного мужа свої думки иншою дорогою ніж дорогою звичайної публікації. В тім, що в цілім життю Гартман зрік ся всякої зверхньої пошани та признання, маємо також причину, що, чим далі, тим менше звертав увагу на нього світ, котрий відмірює своє признання в урядових почестях і достоїнствах та відповідно до них. Воно виглядає майже на іронію, що тепер видвигнуто на денне світло саме той бік Гартманової діяльності, котрий стягнув на нього тоді з ворожого боку закид „поверховної багатописанини“.

Вже в 1870 р. висловив Гартман у „Grenzboten“ погляд, що будуччина Росії звязана з Чорним морем, отже що вона не дасть обмежити собі на довго свободи на Чорнім морі; для

чому він певний такої швидкої нової війни. Дві причини можуть викликати таку нову війну: українські землі поза межами Росії та справа Дарданелів. І колиб Австрія навіть послухала деяких порадників і згодила ся виміняти при мирі українські землі за инші бупімто вигідніші для неї, лишить ся справа Дарданелів, та справа, якої Росія не зречеть ся та якої зректи ся ніколи не дозволять їй великодержавні потреби, поки буде Україна в її руках.

Посіданне-ж Дарданелів Росією се вічна погроза європейського миру, спеціально спокійному розвитку Середньої Європи.

Тож і українське питання і справа Дарданелів повинні подиктувати центральним державам її основне ослаблення. Се диктує їм страшний зріст населення Росії. Число уродин у Росії виносило в 1914 р. 8 мільонів, а хоч смертність у Росії незвичайна, все-таки надмір уроджених треба обраховувати найменше на 3½ міль. Відповідне число щодо Німеччини за 1913 р. виносить 834.000. Так стоїть справа сьогодні. А в будуччині? В тім часі, коли Німеччина не буде ще мати 100 мільонів, а навіть не більше ніж 80 мільонів, число населення європейської й азійської Росії виносиме 300 до 400 мільонів. Статистик Баллод обраховує число 400 мільонів за 50 літ відтепер. І відбиваючи Україну, центральні держави й під сим оглядом усувають небезпеку, бо річний приріст Москалів виносить 1.5%, а в Українців він вищий ніж 2%.

Чи стоїмо на зворотній, точці найкривавішого літа в історії, покажуть найближчі дні. Одначе в усякім разі повинні побідники в теперішній війні так устроювати державні новотвори й такі повести межі для них, аби національні противенства в них були виключені. Инакше шкода не ріками, а морями вже пролітої людської крови.

згаданого думаючого політика не могло бути сумнівом, що се статія се провізорія паризького миру, котра тільки так довг істнуватиме, поки держави, що підійняли ся гарантії, матимуть силу берегти його. Коли взяти під увагу час инших писаня (грудень 1887 і січень 1888), не можна буде дивувати ся з причини неприхильної думки про Туреччину, нездатність до реформи котрої була певною майже для всіх політиків. З того виводить Гартман право для Росії здобути Туреччину, бо він хотів би вважати й бачити Росію зовсім азійською державою. Тому він відмовляє право Росії яко монгольській по найбільшій часті державі запаанувати над східно-європейськими краями, що стоять вище від неї просвітою і расою, та зате вказує їй з найбільшим притиском поширення в напрямі Азії, до чого вона дуже надаєть ся завдяки своему походженню та своїй самовласти, яка пригадує Азію, а яку ледви чи відчуди-б яко незвичайну жорстокість ті землі, котрі здобула-б і сколонізувала-б. Повільно всала-б у себе Персію й Малу Азію й сим промстила-б певний шлях для безпосереднього нападу на Туреччину з європейської суші, а колиб Австрії приобіцано гегемонію на Балкані, можна-б дуже добре дійти до порозуміння з сею державою.

Супроти сього великого зиску Росії ледви чи заважить що для російської державної могутности відділення (до якого змагає Європа) західних земель. Правда, Гартман не замикає очей на труднощі, які стоять на перешкодї еманципації підлеглих тепер Росії чужих земель. Напр. для України лежать вони в систематичнім спинюванні творення публічної опінії. Та хоч Москалі й старають ся заперечити різницю між собою і Україною та й об'єднуючими мірами здержати щойно вири-

наючий порив до самостійности, все-таки ріжниця в національности є і, хоч публична політична думка могла розвивати ся шойно від одного людського віку (а вона відтоді дійсно розвивало ся), все-таки Українці радо були-б готові знов утворити власну державу, яку етнографічно треба конче відділити від надволжанської держави та яка властиво не стоїть їй уперек дороги.

Німеччина й Австрія не мають інтересу побільшати ся теперішніми російськими землями, але й не хочуть видати таких земель иншим або підирати російських підданих в їх змаганнях до автономії. Обидві держави уважали-б війну, навіть щасливу, великим нещастем і навіть не мають причини зачинати таку війну, бо зиск з неї не був би в ніякім разі пропорціональним до жертв. Одначе, коли Росія зачне війну, тоді треба конче підготувати при мирі тривке зменшенне офензивної сили відступленнем великих територій: „Не зашкодить дати Росії знати, чого має сподівати ся, коли вона порушить мир, а потім програє війну, щоб не піддавала ся обманливій мрії, що російській державі яко такій навіть по нещасливій війні не може стати ся жадна шкода“. І Гартман закінчує статю глумливими словами: „Ентузіясти чистої та здорової російської національної культури мусять укінці з удоволенням повитати таку насильну ампутацію всіх європейських поневоленних членів, бо шойно вона дійсно дала-б можливість російській національній державі зірвати всі культурні зносини з Заходом і відмежити себе китайським муром як чисто-азійська держава“.

Здобутте Царгороду вмовлявано так часто в московській народ як всеславянську необхідність, що сей злочасний фантом став політичним ідеалом Росії, з яким мусить рахувати ся правительство: „З думкою здобуття Царгороду вяжуть ся для Москаля сон про віднову византійського цісарства, про оснування східно-римської держави московської нації, в якій

цісар є zarazом папою. Ся держава має з одного боку забрати до себе всіх православних вірних, бо правно прислугує цареві церковна юрисдикція над ними; але вона має забрати також усіх славянських братів до себе та привести їх назад не тільки до правдивої віри, але й до національного московства. Ся православна, цезарео-папська, національно-московська все-славянська держава стала-б тим самим державою середини, головою і панею цілої Азії й тілом Європи, тільки географічну причіпку якого творили-б неславянські часті Європи. — Але першим необхідним ступнем до здійснення сього ідеалу є й лишаєть ся здобутте Царгороду та прилученне православних балканських Славян, а що тому стоїть на перешкодї Австрія, розбитте й розторощенне Австрії“.

Сими ідеалами московського народу перейняли ся до деякого ступня також російські правительственні круги, доказом чого книжка князя Трубецкого, яка появилася ще перед війною. Тільки зазначено, що дорога до Царгороду вже не веде через Відень, а лише через Берлін. Завойовницькі забаганки, котрі доходили аж до бажання поділу Німеччини й Австрії, національна пересада, що зайняла широке місце в панславізмі, й релігійна пересада, яка бачила щасте тільки в посіданню Царгороду, злучили ся, щоб серед московського народу викликати шалене воєнне одушевлення, коли Англія уважала на часі ударити.

Гартман писав свої статі в тім намірі, щоб звести Росію з манівців і вказати їй нові цілі; на його слово дуже звертали увагу в Росії, як і в Англії, але хід розвитку не міг її повздержати. Тому хай сповнить ся доля Росії і здійснить ся погроза, котру висловив тоді поміркований і розважний політик, аби мир забрав російському кольосови бодай на столітте його таку небезпечну для Європи силу удару. Не скорше зможемо ми Німці продовжати в мирі творчу працю.

Альма Гартман.

Румунська справа.

Російські політичні круги й преса заявили відкрито в початку теперішньої офензиви, що нею вони хочуть між иншим примусити й Румунію виступити по боці почвірного порозуміння. Тим більше інтересу набирає для нас південна сусідка Росії та її загранична політика.

Означити напрям румунської політики тим трудніше, що не маючи міцного суспільного ґрунту, він міняєть ся досить часто. Народні маси в Румунії — селянство, а почасті й робітництво не мають майже жадного впливу на політику правительства. Державна власть знаходить ся цілком у руках великих земельних власників і людей інтелігентних фахів. Правда, в Румунії існують і ліберальна й консервативна, а навіть і соціально-демократична партія, але з соціальних оглядів послідовною противницею Росії являєть ся лиш остання найменш впливова в Румунії партія. Що торкаєть ся инших, їх безпринципність у справах заграничної політики сягала часом так далеко, що одна частина консервативної партії під проводом Маргіломана була послідовною противницею Росії, а друга частина, яка відколола ся від старої партії під проводом Миколи Філіпеску, стала на службу агітації на користь почвірного порозуміння. Зрештою провідним моментом у політиці Румунії являєть ся не соціальний, а національний момент.

З сеї причини румунсько-угорські відносини впливали досить негативно на відносини Румунії до цілої наддунайської монархії. До тогож балканської політики Австро-Угорщини в останніх роках перед війною не можна було направити безоглядно на користь Румунії вже через те, що треба було піддержати Болгарію проти відвічного ворога наддунайської монархії — Сербії. Непорозумінне між віденським і букарештєнським кабінетом зайшло по другій балканській війні так далеко, що румунський уряд запропонував розв'язати румунсько-болгарський спір перед судом європейських держав — у Петербурзі, сподіваючи ся очевидно піддержки з боку російського уряду, незадоволеного в високій мірі незалежним поведінням Болгарії.

Правда, після букарештєнського миру союзні відносини між Австро-Угорщиною та Румунією відновлено, але коли вибухла світова війна, Румунія, як відомо, не стала з своєю оружною силою на боці Австро-Угорщини, а обмежила ся доброзичливою нейтральністю. На таке поступування Румунії складало ся багато причин. Хоч у Румунії й нема жадної партії або навіть суспільної групи, яка почувала-б щире прихильність до північної деспотії, але брутальна політика Росії та її безмірні уоружені маси, котрих, як здавало ся з початку війни, не можна побідити, вистарчали цілком, аби здержати Румунію від безпосереднього виступу проти своєї північної сусідки. А до тогож куплена Росією преса й так звана румунська опозиція розвинули шалену агітацію проти центральних держав і розбили румунське громадянство фактично на два ворожі табори. Правда, опозиція не вважувала ся агітувати відкрито бодай у перших часах за російською деспотією, але румунські демагоги типу Філіпеску, Йонеску і т. ин. зручно використовували романські традиції та франкофільство якоїсь частини румунської інтелігенції, прикрашаючи гаслами боротьби проти „тевтонського варварства“ домагання відірвання Семигороду, Банату й Буковини від Австро-Угорщини. Зрештою „ідеї“ в Румунії не мали такого впливу на маси, як в Італії; коли маси тут виходили на вулиці й демонстрували за війною, то лише тому, що їх виводила, а дуже часто й оплачувала опозиція; хвилі „народнього обурення“ чи „одушевлення“ були тут у значній мірі штучними, театральними й тому їх можна було так само легко, як у театрі, викликати й утихомирити в потрібній хвилі. Коли Румунія досі спромогла ся додержати засад нейтральности, прийнятих спочатку війни старим королем Карлом і його досвідченими дорадниками Братіану та провідником старої консервативної партії — Маргіломаном, головною причиною сього є те, що в Румунії здоровий практичний розум і конкретні інтереси рішучо переважають над хвилевими пристрастями. В сім відношенню впливи німецької культури на Румунію не лишили ся без сліду.

Але все-ж на протязі довгої війни були небезпечні хвилі, коли агітація інтервенціоністів у Румунії досягала такого ступіння, що майже ціле румунське громадянство захоплювалося божевіллям війни на боці почв'їрного порозуміння. Коли цілу східну Галичину, Буковину та значну частину Угорщини залили російські маси, коли Росіяне готові були перебити ся через Карпатський хребет, відповідальним чинникам Румунії треба було напружити всі сили, щоб не втягнути держави у вир небезпечної війни. Старого, дуже поважного в Румунії політика Петра Карпа, котрий постійно змагав до того, щоб Румунія додержала союзного договору з Австро-Угорщиною, оголошено ворогом рідного краю, а Маргіломана, що стояв вірно по боці неутральної політики короля, оголошено просто зрадником. Значна частина його партії відокремилася й вибрала своїм провідником русофіла Миколу Філіпеску. Консулянтів центральних держав мусіла боронити військова сторожа перед нападами розагітованої товпи, а в редакціях і друкарнях прихильних центральним державам часописей часто вибивано вікна й роблено спустошення всякого роду. Сей шалений рух проти центральних держав провадив головним робом славнозвісний Таке Йонеску, а його брат, що був тоді ректором букарештського університету, дбав про те, щоб студенти йшли з вуличними масами, а деколи й провадили їх.

Зрадницький напад Італії на свою стару союзницю Австро-Угорщину, здавалося, був тим останнім товчком, який мав пхнути Румунію на бік почв'їрного порозуміння. Але Росія переконана, що при допомозі нового спільника в короткім часі перемаже Австро-Угорщину, дозволила собі зменшити обіцянки, дані румунській опозиції, а саме вона приобіцяла частину Банату Сербії, а частину Буковини з Чернівцями задумала забрати собі. Се охолодило трохи запад румунських прихильників Росії. А потім російські поразки в Галичині, Польщі, на Литві й Україні відкрили очі навіть найзапекліїшим румунським націоналістам і показали їм ціну російських обіцянок. Справа румунської інтервенції знов відсунула ся в далеку будучину. Безуспішність італійської офензиви проти Австро-Угорщини також могла показати Румунії, як мало вона могла-б видінути на вислід світової війни по боці почв'їрного порозуміння. Доля Сербії також не могла захопити когось виступити разом з Росією. Болгарсько-сербська війна могла, правда, бути для Румунії формальною причиною виступити проти Болгарії та її союзників, але румунське правительство в свій час дуже розсудливо заявило, що доля Сербії його зовсім не обходить.

Шанси почв'їрного порозуміння падали в Румунії щораз більше, хоч дипломатія почв'їрного порозуміння не жалувала ані праці ані грошей на піддержання там настрою, ворожого до центральних держав. І тепер румунські націоналісти старали ся бодай зробити неможливою війну проти Росії. З інтервенціоністів вони стали неутралістами. А рівночасно в міру того, як виявила ся навіть для найзапекліїших націоналістів неможливість здобуття австро-угорських земель з румунським населенням, усе більше виступало на денний порядок питання про увільнення Бессарабії з російського ярма, в якій темне та в значній мірі вже зросійщене румунське населення, хоч і вносить лише 1½ мільона, але зате живе в значно чистійшій етнографічній масі ніж на Угорщині, без таких значних чужонаціональних домішок, як там. Газета Петра Карпа „Молдава“, яка пропагує увільнення бессарабських Румунів, здобувала все більше значіння та впливу на румунське громадянство. Однак увільнення румунської Бессарабії з російського ярма могло-б наступити лише шляхом війни з Росією та постійного тривогого союзу Румунії з центральними державами, які могли-б захистити її в пізніших часах від російської пімсти. Але румунське правительство в справі Бессарабії в високій мірі

обережне і стоїть цілком осторонь від усякої агітації за увільненням бессарабських Румунів.

Хоч політика не завжди йде слідом за розвитком економічних відносин, але в усякім разі треба признати, що останні торговельні договори між Румунією та центральними державами, а далі між нею та балканськими союзниками центральних держав наблизили її до них, а віддалили від Росії. Російський уряд виразно заявив, що справу вивозу засобів поживи до центральних держав і їх союзників він вважає політичною справою й ворожим актом у відношенню до почв'їрного порозуміння. Російські націоналісти домагали ся від уряду покарати Румунію блокадою та замкненням російськорумунського кордону; їх домагання почасти й виконано. Такого роду поведіння російського уряду обурило не лиш усі незалежні групи румунського громадянства, яке бачило в с'їм вмішуванні у внутрішні відносини Румунії, а й сильно охолодило симпатії румунських русофілів до Росії, котрих припинення вивозу хліба до центральних держав сильно вдарило-б по кишені. Не краще заховало ся й російське військо. Значний відділ Росіян усіх родів оружя в числі, як кажуть, декількох тисяч перейшов нагло на румунську територію, окопав ся в селі Маморніці й почав звідси напад на австрійські становища. В часі дводневної битви Маморніцу цілком знищено. Після гострого протесту з боку румунського уряду Росіяне просили вибачення й опустили румунську територію.

Тимчасові успіхи російського війська на Волині, а особливо на Буковині при межах Румунії спонукали почв'їрне порозуміння зумобілізувати й усі свої дипломатичні сили в Букарешті, щоб примусити нарешті Румунію виступити оружно проти центральних держав. В Букарешті повторили ся з деякими відмінами події весни 1915 р. Конференції дипломатів порозуміння з представниками румунського правительства, дикий похід націоналістичної преси румунської опозиції, демонстрації націоналістичної преси проти центральних держав і т. д. з тою різницею, що теперішня акція почв'їрного порозуміння в Букарешті була менше більше настільки слабша ніж подібна акція з початку 1915 р., наскільки теперішня російська офензива слабша від карпатської офензиви. А до того вічне повторювання демагогічних кличів румунської опозиції нарешті притупило їх, а прихильники правительства й старої політики Румунії за сей час зорганізували ся в поважну політичну силу. Російська офензива й безоглядні змагання дипломатів почв'їрного порозуміння втягнули Румунію за всяку ціну у війну, хоч і викликали деяку кризу в Румунії, але її критичний стан протривав недовго. На коронній раді, по відомостям балканської преси, король виступив як рішучий противник інтервенції на користь порозуміння й висловив ся нібито в тім дусі, що коли вже Румунія має воювати, так хай краще воює проти Росії ніж проти центральних держав. По боці короля виступили Маргіломан, Струдза, Карп і т. д. так, що голос запрошених на нараду представників опозиції Майореску й інших звучав досить слабо. Братіану рішучо висловив ся за дальше додержання неутральности та його точка погляду перемогла. Що Братіану стараєть ся додержати неутральности, видно в деякій мірі з тих жадань, які Братіану поставив умовою виступу Румунії по боці порозуміння, а саме Росія мала-б спочатку досягнути реальні успіхи проти Гінденбурга, відкинути австро-угорське військо в Карпати, послати 200.000 люду на допомогу Румунії та зобовязати ся доставляти їй досить муніції та грошей. Колиб Росія могла виконати сї жадання Румунії, ледви чи їй так буда-б потрібна румунська допомога. Румунія очевидно бажає почекати, на чий бік перекинуть ся рішучо перемога, й зовсім не е переконаною, що сей бік буде російський.

М. Троцький.

Фінляндське питання з державно-політичного боку.

Тепер приходимо до найцікавішого моменту в фінляндському питанні: познайомимо ся з державно-політичним

положенням Фінляндії під російським пануванням та з її правно-державними відносинами до Росії, які задля віро-

ломства та заборчих протифінляндських забаганок царизму стали ся одною з найсвоєрідніших проблем міжнародного права й державних теорій.

Ми вже бачили вище, що московська держава віддавна цікавила ся долею Фінляндії, котра географічно лежала в полі її імперіялістичних прямувань, аби опанувати Балтійське море. Від часів Петра Вел., коли Росія „стала твердою ногою на побережжя сього останнього, коли нову столицю царської імперії збудовано на 30 кільом. від фіношведської границі, завоювання Фінляндії було для Росії стратегічною необхідністю та лише справою часу. Фінляндія, а особливо т. зв. „стара Фінляндія“ (gamla Finland), себто теперішня виборзька губернія, мала бути по словам коронованого європеїзатора Росії — „доброю подушкою для столиці“ (Петербурга). Ништадтським миром (1721) Петро Вел. здобуває частину сеї „подушки“. Одна з його наслідниць (цариця Єлисавета) в 1743 р. прилучила решту Карелії, з чого повстала потім виборзька губернія.

Рівночасно, як про се була мова вище, з боку російських царів у Фінляндії поширюеть ся та піддержуеть ся думка протишведського сепаратизму, котра не лишила ся у „країні тисячі озер“ без прихильного відгону.

Вже в часі абоевського миру (1743) після прилучення решти Карелії до Росії частина Фінів хотіла присягнути на вірність Росії.

Катерина II так само дуже енергічно пропагувала думку незалежної фінляндської держави. З боку Фінів вів переговори в сій справі з Росією іредентист Шпренгпортен. У 1788 р. Катерина II запропонувала Фінам навіть скликання сойму для проголошення власної державної самостійності.

Як бачимо отже, ще перед фактичним здобуттям Фінляндії в Росії пересуджено вже справу її майбутнього прилучення до царської імперії. Таким чином „завоювання“ Фінляндії (фактично у 1808 р. її здебільшого полишило шведське військо) було лише логічним висновком з протишведських російських прямувань і державно-територіальних та стратегічних плянів XVIII ст.; було здійсненнем одного з найзавітніших домагань політичного заповіту Петра Великого. Що Росія не мала при сїм на меті „визволення“ Фінляндії (якої Швеція зовсім не поневолила) та що вона не думала щиро про утворення з неї якоїсь „буфер-держави“, — зайво доказувати.

Се видко добре з її хитання в часі окупації Фінляндії. Питомо російський генерал Кутузов пертрактує з фінляндським сепаратистом Шпренгпортемом у справі признання Фінляндії окремою державою та прилучення до неї виборзької губернії. В аналогічній дусі російський командант окупаційної армії генерал Букстевден видає поклик до фінляндського населення. Але потім, коли російські війська віднесли деякі незначні побіди над Шведами, царь Олександр I починає думати про абсолютну анексію новоокупованої країни. Здасть ся, головню під впливом Сперанського, який дуже недвозначно заявляв, що „Фінляндія є державою, а не губернією, що отже не можна управляти нею прихашцем і серед багатьох біжучих справ“, — царь рішив признати своїй новій північній „окраїні“ краю автономію та потвердити її старий конституційний лад, в яким дусі сформувано червневий маніфест з 1808 р.

Зовсім позитивно та ясно полагоджено справу дер-

жавно-правного положення Фінляндії та її внутрішнього політичного положення скликанням фінляндського сойму у Борго (29 марта 1809), на яким в імені російського царя прочитано „акт гарантії“, в котрім між иншим говорило ся що царь потверджує та забезпечує сею грамотою великому князівству фінляндському релігію, основні краєві закони поруч з правами та привилеями, якими користували ся досі відповідно до конституції кожен зі станів згаданого князівства зокрема та всі його жителі від малого до великого загалом“... Він кляв ся потім, що „берегтима твердо та непохитно всі ті привилеї та закони в їх повній силі“.*

До психології відносин Олександра I щодо Фінляндії, які ми вище назвали хитанням поміж анексією та признанням їй конституційного автономізму, дуже цікавим є факт, що він первісно спокушав ся уникнути скликання законного фінляндського станового сойму, щоб проголосити нове державно-правне положення Фінляндії, а замість того бажав закликати до Петербурга лише делегацію з представників усіх станів фінляндського населення, яка мала його поінформувати про положення та домагання власного краю. Одначе з боку Фінів відкинено се дипломатично: спеціальна фінляндська делегація познайомила потім царя з політичним устроєм своєї країни під конституційним шведським пануванням і зясувала його природні наслідки для нового положення Фінляндії під Росією.**

Таким чином Олександр I змушений був скликати згаданий боргоський сойм, на яким відчитано „акт гарантії“, котрим на думку відомого французького політичного теоретика Анрі Рене й загалом усіх європейських дослідників державного права*** утворено сучасну фінляндську державу, в середині зовсім самостійну та лише назверх несувєренну.

З приводу того французький учений завважує: „Не се важне, як ми назвемо сей акт; важне те, що він існує; що його хотів царь, котрий став великим князем; що його святочно зареєстровано в боргоським соборі (де відбув ся „акт гарантії“ Н. В.). Від сього моменту маємо перед собою щось нове; перед нами є зразок міжнародного права, що саме народила ся перед нами нова держава, яка щодо заграничної політики негайно злучаєть ся з Росією, зливаєть ся з нею, але яка в усякім разі утворена та яка, притулившись до Росії (accolé à la Russie), лишаєть ся тим не менш державою, що користуєть ся внутрішньою незалежністю. Чи се протекторат? Або чи се, — як каже Ковалевський, „неповна інкорпорація“, неповна анексія? Сї питання про слова мають цілком другорядне значіння. Зрештою, коли класифікація не повна, не слід калічити, упрощувати дійсність, аби її втиснути до класифікації: треба змінити класифікацію, доповнити термінологію“****

Замикаючи в липні 1809 р. особисто засідання історичного боргоського сойму, царь Олександр I сказав у своїй промові відомі та славетні слова про Фінляндію, яку

* Пор. цитовану вже тут працю Еквіста: Das politische Leben Finnlands (в якій дуже добре представлений політичний бік фінляндського питання), стор. 15.

** Тамже стор. 13—14.

*** Пор. цікавий збірник: Заявлення європейських учених о фінляндському вопросу — Спб. 1910, в яким докладно зясовано погляд сучасної європейської правничої науки на державно-політичне положення Фінляндії.

**** Тамже, стор. 35.

політичними подіями в Борго (1809) піднесено на вічні часи до ранги народів (*placé désormais au rang des nations*).

Раз ставши на сей шлях признання державного автономізму Фінляндії, він опісля вже послідовно його тримав ся, як се видно з його деяких висловів з сього приводу та з пізніших маніфестів (1810, 1816), в котрих виразно підчеркували ся окремішність політичного устрою та положення сеї країни. Так напр. в однім листі (з р. 1810) до фінляндського генерал-губернатора Штайгаля Олександр I між иншим писав: „При управлінню відносин у Фінляндії моїм заміром було дати сьому народови політичне існування так, аби він уважав ся не поневоленім Росією, але злученим з нею з причини свого власного очевидного інтересу... А тому заховано йому не лише його горожанські, але й політичні закони“.*

Ся думка ясно висловлена також у мартовому маніфесті (з р. 1810) до Фінляндії, в яким знову потверджували ся основні засади боргоського „акту гарантії“, котрий Фіни не без причини вважають своєю „великою картою свобод“ (*magna charta libertatum*).

Від моменту, — говорить ся в сїм маніфесті, — коли долю Фінляндії повірило нам Провидінню, нашим заміром постійно було: володіти сею країною як вільним народом і в згоді з правами, загарантованими її конституцією. Заховання релігії та законів, скликання станів на загальний сейм, утворення з лона народу правительственной державної Ради, незайманість судової та виконавчої власти — всі ці докази вистарчають, аби переконати фінський народ про права їх політичного існування“.**

В 1811 р. т. зв. „Стару Фінляндію“ (виборзьку губ.) злучено з „новою“, прилученою до Росії Олександром I. Таким чином повстало теперішнє Велике Князівство Фінляндське. Сей факт є так само дуже цікавим для характеристики фінляндського питання з державно-правного боку, особливо-ж з огляду на пізніші російські протифінляндські напади, котрі скеровано против її політичної окремішности та які загалом нехтують державний характер фінляндського питання. Ми поки-що до речі завважимо, що колиб правительство Олександра I не трактувало Фінляндії яко окремого політичного організму, котрий основно відрізняється своїм ладом від решти царської імперії, воно не злучало-б раніше завойованої Карелії (яку теперішні російські націоналісти вважають історичною спадщиною Росії й трохи не „искони русскої землею“, котру маєть ся знову відокремити від Фінляндії) з новою Фінляндією, але, навпаки, сю останню розпарцелювало-б на російські губернії й утворило-б з них якусь фінляндську область або „край“ на зразок пізніших прибалтійського чи привіслянського краю.

Тимчасом пять років після злучення Старої та Нової Фінляндії (1815) видано маніфест з приводу зреформування фінляндської правительственной Ради на імператорський фінляндський Сенат, в яким знову потверджується ся незайманість фінляндської конституції та висловлюється ся цілком виразно зобов'язання удержати її й на будуче: „Такими мірами — (себто щодо признання Фінляндії конституції й автономного устрою Н. В.) — говорить ся в сїм маніфесті — проявивши нашу щирі прихильність, яку ми мали та матимемо й на будуче до наших фінляндських вірних підданих, ми, споді-

ваємо ся, досить упевнили на вічні часи дану нами клятву про святе заховання окремої конституції сеї країни під нашими і наших нащадків пануванням“.*

Коли отже Столипін у своїй відомій протифінляндській мові в Думі (в маю 1908 р.) бундючно заявив, що Олександр I „здивував ся-б, колиб йому сказали, що він утворив окрему фінляндську державу“, він мав лише на перший погляд слухність, а саме щодо первісних психологічних відносин того царя до Фінляндії, про які ми згадували вище, говорячи про його вагання в сій справі в часі окупації Фінляндії.

Силою річей та розвитку подій Олександр I — можливо (се найправдоподібніше) проти власної волі й особистого переконання — став ся дійсно основателем фінської державности. Се добре видно вже з вище наведених документів до фінляндського питання з часів панування сього царя. Потверджує се головню їх політична термінологія у відношенню до Фінляндії, а саме вживання слова „état“ (державна) у французьких оригіналах маніфестів про Фінляндію; опісля підчеркування в них політично національної окремішности сеї країни та цілком виразне заперечування її підбою й поневолення.

Правда, державно-правне подожження Фінляндії після прилучення її до Росії зовсім своєрідне та незвичайне. Для його означення не підходить ані одна з наукових категорій теперішніх державно-правних теорій і класифікацій. З приводу його повстала величезна спеціальна література майже на всіх європейських мовах.**

Для означення державно-правних відносин Фінляндії до Росії вжито всіх можливих аналогій та прикладів, які існували: їх порівнювали з відносинами Угорщини до Австрії, Хорватії до Угорщини, з державно-правним положенням Дальмації в Австрії, з відносинами Канади до Англії тощо. Відповідно до того вживало ся також різної наукової термінології для означення сих відносин Фінляндії до Росії: персональна або реальна унія, неповна інкорпорація (Ковалевський), несuverенна держава (Германсон), навіть „державний фрагмент“ (*Staatsfragment* — Ю. Еллінек). Ті з російських дослідників, що заперечують фінляндський державний автономізм, дуже радо користують ся сим свого роду термінологічним закидом. Вони говорять звичайно: тому, що відносини Фінляндії до Росії в теперішнім державно-правним словарі не мають відповідної назви, се є очевидним доказом, що ніяких державно-правних відносин поміж ними нема, себто Фінляндія загалом не є державою. Одначе всі термінологічні означення з приводу державно-правного положення Фінляндії справедливо назвав Анрі Рене „правничою метафізикою“, порожньою логомахією.

Подібно висловила ся щодо того лондонська міжнародня конференція європейських учених дослідників державного права (в лютім 1910): „З того, що Фінляндія у відносинах до Росії не творить — говорить ся у мотивованім меморіалі сеї конференції, — ані васальної держави, ані персональної унії, ані реальної унії, ані окремої держави, ані неповно інкорпорованої держави (всі ці теорії однаково піддержували ся) зовсім не виходить, що вона не є державою. Коли

* Заявлення європ. учених, стор. 87.

** Показчик головних праць, що обговорюють фінляндське питання під державно-правним оглядом, наведений у моїй чеській праці „Finsko a finska otázka“, розд. III, стор. 29—30. Дуже добре зібрана ся література у вище цитованім російським збірникови „Заявления европейских ученых“...

* I. Oehquist: l. c. 17. Далі „Заявления европ. ученых“, стор. 89.

** Тамже, стор. 16—17.

римське право вичерпувало реєстр контрактів, означених назвами, воно творило інші: контракти без назв. Так само й державне право не може, не впадаючи у формалізм, установити раз на все реєстру відносин держави до держави . . .“*

Однак, не зважаючи на різноманітність поглядів і теорій щодо істоти державно-правного характеру фінляндської проблеми, в однім згоджують ся всі європейські фахові дослідники цієї справи, а саме в тім, що Фінляндія не є лиш автономною провінцією російської імперії, але автономною конституційною державою лише без зверхньої суверенности. Сей погляд цілком справедливий і має наукову підставу в дійсній і формальній характері фінляндської конституції, офіційно признаної російським правительством та російськими царями. Мусимо також пригадати, що й визначні об'єктивні російські вчені, які досліджували сю справу (Градовский, Чічерін, Сергєєв, Романович-Славутицький і ин.) — принципіально згоджують ся з вище зазначеним становищем щодо фінляндської проблеми своїх західно-європейських товаришів.**

Було б несправедливим і немотивованим на основі того, що фінляндська проблема під державно-правним оглядом насуває деякі перешкоди та труднощі теоретично-класифікаційного чи термінологічного характеру, квестіонувати або навіть цілком заперечувати державно-політичне право Фінляндії. Навпаки се останнє належить, так мовити, до аксіом міжнародного права. Воно по словам одного дослідника фінляндської проблеми „ясне як день“ (Бірель).

„Право Фінляндії — говорить ся в меморіалі лондонської конференції європейських учених — є одним з тих щасливих прав, які з очевидністю впливають з документів, остільки ясных, що їх досить прочитати й нема потреби як небудь коментувати.***“

Протягом 80-их років формально не квестіонували його ані царське правительтво ані самі царі до Миколи II включно, особистою присягою стверджуючи при вступленню на престіл незайманість фінляндської конституції. За панування Олександра II її навіть поглиблено та фактично й морально поширено у її змісті.

Коли отже останніми часами російські націоналісти, реакційна публіцистика та преса з покійним міністерським головою Столипіном на чолі проголосили правне умотивованне фінляндської конституції утопією, а вище наведений теоретичний погляд на державну окремішність Фінляндії назвали легендою, котру ніби-то винайшла фінська патріотична інтелігенція, науково спрепарованою у гельсінґфорським університеті, а котру потім просвітні організації й академічна молодь поширили серед фінського народу так, що нині стала свого роду його національною доімою,**** то все те є лише новим доказом традиційного віроломства царизму, який у відносинах до „інородців“ та „окраїн“, котрі стогнуть в його ярмі, нехтує елементарні норми загально-обовязкової етики, фалшує та заперечує очевидні факти, цинічно нарушує свої правні щодо них зобовязання й відповідно до потреби до гори ногами переключує дійсність.

* Заявленія, стор. 121.

** Се останнє умотивовано та сформуловано в загальній резолюції згаданій лондонської конференції європейських учених. Порівн. Заявленія і т. д., стор. 137—138.

*** Тамже, стор. 85.

**** Пор. в зьомуж збірнику згадану вже думську противіандську промову Столипіна, стор. 90—99.

У фінляндським випадку царизм послугує ся, коли так можемо сказати, метою політичної ескамотажі. Він просто ігнорує згаданий нами вище борґоський акт, котрий на думку російських противників Фінляндії стратив свою силу наслідком Фридрихсгамської умови поміж Росією та Швецією, зробленої кілька місяців після борґоського акту гарантії.

По їх коментарям борґоський маніфест має лише моральну силу; правна-ж сила, що зобовязувала-б, належить до Фридрихсгамського трактату. В сїм останнім (а саме в IV §) виразно, мовляв, говорить ся про те, що Фінляндію „завойовано оружєм“ і що сї губернії з усіма мешканцями, містами, портами, твердинями, селами й островами, а так само їх приналежностями, привілеями, правами та вільностями будуть відтепер майном і державним володіннем російської імперії та до неї на все прилучують ся*, тому не може бути навіть мови про якийсь її державний автономізм. Фінляндія є отже звичайно російською провінцією з внутрішнім автономним устроєм, добровільно признаним її царями, без якого небудь правного зобовязання або примусу на будуче.

У своїй відомій нам уже думській промові Столипін зовсім відкрито представив напрям майбутньої російської політики щодо Фінляндії, опираючи ся власне на Фридрихсгамську умову. Зацитувавши вище наведений нами уступ з неї, він коментував його таким робом:

„Ось акт, титул, на основі якого Росія володіє Фінляндією; той єдиний акт означає взаїмні відносини Росії та Фінляндії . . . Для сучасників було ясно, що Росія завоювала від Швеції шість губерній, котрі не мали окремого громадсько-правного ладу. Се окремі губернії, які не могли увійти в унію з Росією, бо для унії треба двох рівноправних величин. Між тим Фінляндію признано майном і державним володіннем Росії . . . Відносини Фінляндії до Росії означають ся одностороннім державним правом Росії . . .“**

Ми навели тут деякі уривки з мови Столипіна для характеристики противіандської аргументації російського націоналізму. На дальших сторінках сєї праці при обговорюванні противіандської політики царизму з кінця 80-х років, зустрінемо ся ми з деякими її відмінами. Але в головнім столипінівські „докази“ добре зясовують її основний зміст. Тому отже, щоб закінчити тут наші уваги з приводу фінляндської державно-правної лоґомахії, ми можемо виказати повну неумотивованість сєї противіандської аргументації з боку офіційної та націоналістичної Росії.

Вона дуже тенденційна та мало докладна. Напр. зовсім несправедливо, а в додатку вельми односторонньо покликує ся на Фридрихсгамську умову, яка не є міродатною для означення державно-правних відносин поміж Фінляндією та Росією, які унормував уже саме борґоський акт. Фридрихсгамський трактат лиш унормував російсько-шведські відносини (а не російсько-фінляндські). Зрештою й у Фридрихсгамським трактаті (§ V) констатуєть ся признанне та захопленне у Фінляндії власного краевого ладу.*** Колиб зрештою Фридрихсгамський трактат справді мав касувати силу попереднього борґоського акту, царський уряд не потребував би потім (в 1810 і 1816 pp.) у своїх маніфестах знову потвер-

* Тамже, стор. 36, 94.

** Тамже, стор. 94—95

*** Тамже, стор. 36—37, 102 й далі.

джувати та гварантувати існування та незайманість фінляндської конституції й автономії.

Так само й другий улюблений аргумент противників фінляндського автономізму мало переконує та мотивує. Маємо на думці підчеркування ними того факту, що під Швецією Фінляндія не була автономним державним організмом, але звичайною провінцією.

На перший погляд се так. Але, як ми бачили вище, Фінляндія як окрема несuverенна держава повстала саме в часі переходу від шведського панування під російське на основі боргоського „акту гарантії“ з 1809 р.. Причиною необхідности того був саме той факт, що з самодержавною Росією мала злучити ся конституційна Фінляндія. Потвердженням і полишенням у Фінляндії власного конституційного устрою з боку Росії піднесено її таким чином з щабля

звичайної шведської провінції на ступінь окремого державного автономного організму, незалежного у своїм внутрішнім життю й тільки зверх несuverенного (у відносінах до інших держав).

Наслідком боргоського маніфесту (який опісля потвердили маніфести з 1810 та 1816 рр.) Фінляндія стала ся автономною несuverенною державою, а Фінів у політичнім змислі признано самостійним народом, як свідчать про се слова Олександра I на боргоськім соймі, котрий, закриваючи його, зазначив, що від сього часу фінський народ є „placé desormais au rang des nations, libre dans l'intérieur sous l'empire de ses lois“, себто піднесений на щабель народів, у середині вільний під пануванням своїх законів.

Н. В.

(Далі буде).

З поезій полоненого О. Кобця.

* * *

Моя зброя ненадійна,
Моя зброя — пісня мрійна,
Смутком, туюю повита
І струмками сліз полита.
Чи-ж то з зброєю такою
Можна в світ іти, до бою?!

Можна! Можна! Світ просторий, —
Досить місця співам горя;
Сліз пролито океани,
Та не змило людські рани.
Чорвоїють ріки крові
І щодень — то рани нові...

Так ходім же, моя люба,
Мов горе, моя зуба,
Безталанна моя пісне,
В світ, аж поки сонце блисне.
Будем разом ми ридати,
В сльозах горе обмивати;
Втопим в співах власні болі,
Наші муки — сум неволі!

* * *

В чужій, далекій стороні
Чудовий сон приснився мені:
Неначе край мій рідний знов
Свій рай забулений найшов, —
Заграла буйно в серці кров.

Я знов щасливий край вітав
І гордо, радісно співав;
Прокинувся я серед нітьми,
В обіймах чорної тюрми
І серце залилось слізьми...

* * *

Чи сплю в тяжкім, примарнім сні
І снять ся явища страшні:
Гремить пекельний хоровод;
Онем палав небозвод;
Валять ся храми вікові;
Людство купаєть ся в крові;
В баннищах топить красоту
І правду чисту, пресвяту;
А сили полумінь потух,
Що ним бував, гордив ся дух?..

Чи я вже вмер, чи ще живу
І бачу все те на-яву?

Чи мов одірваний листок
З вінка невянущих квіток
Я мчу ся з вихром в далечинь
В край переможених створинь?
І що чекав в тім краю
Істоту змучену мою:
Кайдани нові? Рабства глум?
Життє, чи смерть? Чи вічний сум?

На ті питання навесні
Не одповість ніхто мені...

І буду я в нітьмі блукать
Та щастє зублене шукать;
Блукать, — аж поки не впаду,
Шукать, — аж поки не найду!

*

Стою, чи йду? Вперед? Назад?
Не можу сам собі сказать;
А бюсь немов беззмий птах
В хижацьких гострих пазурах!

* * *

В день я — наймит, раб мерзенний,
В день — голодна я істота;
Шмат насущного нужденний
Обмиваю в ріках пота.

І приривства і наругу,
Що належать ся рабові,
Зношу я, втопивши тугу
На дні серця, в морі крові.

Міцна панцирна заграда
Запирав на день груди:
Там — мій мир, моя відрода, —
Не добють ся в нього люди.

І брутальними руками
Не допнуть ся до святині, —
Не забють в кайдани хами
Душу вільної людини.

В день я — наймит, наймит тілом, —
День для мене не існує:
Серце в стані омертвілім
Брудю дня немов не чує.

Прийде ніч — і цілковито
Вся мені вона належить;
Рабство дня несамовите
Волі ночі не обмежить.

В ніч я сам собі володарь,
Панцир ґруди не стискав:
Одчиняю загороду, —
Дух і серце оживає.

І натомлене мовчанням
Серце буйно стрепенеть ся;
То заллеть ся враз риданням,
То надійно засмієть ся.

Дух розправить буйні крила
І зліта в краї надземні,
Де не сяєне людська сила
І діла людські нікчемні.

Ніч прозора, довігождана!
Я тобою тільки й дишу;
Мою долю безталанну
В твоїй темряві колишу.

Гляне сонце — й привітати
Його сяєва не смію:
Треба браму зачиняти, —
Стукне панцир, — я німію...

В день я — наймит, раб мерзенний,
В день — істота я безсильна;
Тільки ніч — мій дар священний:
В ніч і я — людина вільна!

* * *

Мій краю коханий, ошуканий світом,
Віками ти — пасинком в людській семі:
Чи Бог дав ключі твого щастя сусідам,
Чи вкрали вони їх ганебно самі.

Однаково! — Довше не може так бути, —
Тепер ти їх вирвеш назавше собі:
Недаром мов панцир синів твоїх ґруди
Несхитно стоять у тяжкій боротьбі.

Тепер одібеш ти заковані двері
І вступиши господарем в хату свою;
Підіймуть сини твої в визвольній ері
Незрівняно високо славу твою.

Без віри я вірити буду невтомно,
Що лаври ввінчають сю славу борбу —
І ворог зі сходу й сусід віроломний
Сромотно пізнають діл їхніх ганьбу.

Тепер і назавше ти твердо й незмінно
Зістанеш в народів свободних ряду;
І стрінуть прийдеши нові покоління
Уже не кайдани, а волю святу.

Освітить ясними вона парусами
У новій світлиці ще й стомлених нас;
Я вірю, що правда могутня — за нами,
Я вірю: великий зближаєть ся час!

Сучасне й минуле.

(Л. Р—ову присвячую).

Ми йшли через поле пожовклим вісом, —
Схилило ся сонце на спокій;
Стелив ся килим різнобарвний кругом —
Як небо безмежний, широкій.

Дунай усміхав ся до нас здалеки,
Ховалося в ґорах зелених:
Так ніжно просили нас срібні хвилі
Позбутися думок буденних...

А тут — шелестіло колоссе віса,
Шептало нам казку без краю
Про те, що відвічня природи краса
Почину і краю не мав.

Жадобно ловив я слова чарівні
В тій казці колосся тавмній;
Й якими-ж дрібними здавались мені
Всі людські змагання нікчемні!

Лиш ти, мій друже, ні казки не чув,
Ні заклику хвиль не піддав ся:
Як завше, — примічений дійсністю був
І з жалем в минуле звертав ся.

Лиш там, де далеко, на темній канві
Ти бачив узор прекрасні;
Губились в минулім слова казкові
І фарби блідніли сучасні.

*

Тепер ось тим місцем ми знову йдемо, —
Стерня тільки ноги нам коле;
Килим буйноцвітний зів'язув давно,
Пустинею стелеть ся поле.

Овес пережив уже казку свою,
Під юстрою впавши косою,
Та зюки її я й в пустині ловлю,
Що новою сяє косою.

А ти, одинокий мій друже, тепер
Увінчуєш спогадом чулим
Той день, як ми йшли, і овес, що умер,
Бо все те тепер — у минулім!

Що робить?

(Гумореска).

Що робить, як серце б'єть ся
Неенормально,
Як душа з неволі рветь ся
Так нагально?
А навколо тільки сірі
Загороди
І кричать чужі жовніри
„Нем сабоди“?

— Що робить?
— Закурить!

Що робить, як думи чорні
Обседають,
Дух рухливий — непроворні
Унітають?
Заховались ясні мрії
Деє далеко;
Сподівання і надії
Сушить спека?

— Що робить?
— Закурить!

— Що за пишне мав свято
Наш барак?
— Обіцяли ніні дати
Нам табак. —
Щоб в те свято настрій ясний
Підтримать,
Думи сірі, невизразні
Геть прогнать,

— Що робить?
— Закурить!

ШЕКСПІР.

(Докінчене).

Воно, правда, трудно не сказати, що цілий той змальований мною образ Гамлетової духовости не виходить в трагедії Шекспіра таким прозорим, як у моїй інтерпретації. Але коли приймемо, що всяка критична інтерпретація поетичних творів є загалом до якогось ступня духовою власністю критика, то є і мусить бути нею передовсім усяка інтерпретація Гамлета. Отже на мою думку Шопенгауер висловив одну з найглибших правд естетички, коли говорив про те, що половину тої основної ідеї, якою стоїть справжній твір штуки, дотворює співтворчий ум, який дивить ся на нього. Головно-ж, коли діло з таким стихійним, далеким від усякої свідомої конструкції творцем, як автор Гамлета. Та Шекспірова метода казки, про яку я говорив на початку сеї праці, се та сама найвна метода, котрою несвідомо послуговував ся в старині Гомер. І Грек і Англієць в першій лінії оповідають: так і так счинило ся колись у Трої, а так і так було в Данії за часів короля Клявдія. Але символом чого є ся троянська боротьба? Символом чого є Гамлет? На те й Гомер і Шекспір відповіли-б нам, що вони нас не розуміють. Те слово символ було їм таке чуже, як і той наш час, з глибин котрого ми їх про символ питаємо. Коли в них справді можна дошукати ся якихсь символів, се природні, несвідомо самим життєм витворювані символи, ті самі, котрі ще бачимо в саяві весни, усміху дитини, поцілунку закоханих і страшній мовчанці смерти. Тому й Гамлет був для Шекспіра в першій лінії драматичною фаволою, а не драматичною ідеєю. Він так використовував тут італійські оповідання в своїх комедіях. Не знаю тому нічого фалшивішого над сьо думку, що Гамлет се найглибший, бо мовляв найбільш філософичний твір Шекспіра. Одначе, на мій погляд філософичний, себо ідейний виднокруг у Гамлеті не ріжнить ся в нічім від — *sit venia verbo* — філософії інших трагедій Шекспіра, а як що тут є справді щось окремішне, є ним тільки характер героя. Але й сей козир використаний Шекспіром під ідейним оглядом тільки до половини. Бо колиб Гамлета як представника модерної дводушности змалював був Шекспір з усіми фінезіями такого психологічного типу, він на мою думку до самого кінця не став би здатний до чину й не був би цілий час штуки тим злосливим гіпокритом, яким він є. Тому й думаю, що в постаті Гамлета треба нам більше добачувати неконче гармонійну спробу несвідомого компромісу між характеристичним для Шекспіра поганським і чужим йому в ґрунті річи християнським світоглядом. Адже „Гамлет“ — се щойно третя (побіч т. зв. „історій“) трагедія Шекспіра і щойно по нїм ідуть сї трагедії, які тип питомого Шекспірового мушчини — Яго, Отелло, Макбет, Лір, Антон, Коріолан, — представляють у їх повнім блиску. Здасть ся мені иноді, неначеб Шекспір тим надміром творчого складника, який бачимо в погамлетових постатях, свідомо бажав дати корективу до невдатної душі Гамлета та наче наголосити своє відчуженне проти неї. І можливе, що з постатю данського принца Шекспір так само раз на все позбув ся ворожого йому ліризму у власній душі, як по нїм Гете позбуваєть ся з Вертером еротичного сентименталізму. А вже зовсім фалшивою являєть ся мені ся інтерпретація найновіших дослідників Шекспіра, які з Гамлета роблять свідомого мораліста, що добачують у нїм проповідника проти зісуття часу. Шекспір і — мораліст! Шекспір і зісуттє часу! Гамлет і етичне обуренне! Неначеб Гамлет сам не був причиною загибну п'ятох осіб! І неначеб Шекспір загалом дивив ся на світ і життє з того гамлетичного становища, як хоче поправляти людей. Ні, — я смію сказати, що „Гамлет“ — се в цілости дуже несимпатичний бастард Шекспірової музи, в якому є багато більше немочі поетової душі ніж ж тої її чудової сили, що творила божественний гріх Юлії і Ромеа.

Скажім те ще раз: Шекспір не є поетом проблем у модернім значінню того слова. Він не вмів оперувати такими

безкровними абсолютами людського почування, як ось кумедно тонкі замисли Геббелевих героїв, або такою ангельсько-ніжною людяністю, як Шіллер. Як що Вольтер закинув йому варварство думки й почування, той закид земляка Расена певне против його волі — всеж-таки варварським способом висловлював одну з правд про Шекспіра. Бо як що против його нездарно намальованого проблематика Гамлета ми, модерні невро-мелянхоліки, в силі вивести цілий легіон зі скінченою геніяльністю сотворених гамлетидів у стилю Фавста, князя Гомбурга, Пер Гінта й Джона Габрієля Боркмана, чудових варварів у роді Макбета не сотворив і мабуть не сотворить уже з нас ніхто. Смішні методи нечуваної казки проміняли ми за методу кримінальної медицини, а замість розбавлювати непотрібів із колишнього Шекспірового партеру висловлюємо наші гадки під тривожною адресою культури, поступу та судово заприсяженого реалізму. Казки про нечувані вчинки як такі ми прогнали в кіна, а на театральних сценах шукаємо Рентгенових сілюет найглибших глибин найтонших духових процесів. Напі психологіки знають вимірити процентово всі найтайніші відрухи мозкових нервів і ми зараз пізнаємо, що психологічно оправдане, а що ні, а що просто брехня. А тою нашою психічною тонкістю відчуваємо ще й те, про що мріють лелії та хризантеми, й вичуваємо сїм ангельських хорів годин сумерку та складаємо з того символічно-настріві драми, які мають форму гимнів, симфоній або ноктурнів, а за зміст якусь Рентгенову сілюету. Притім навіть наша проза мусить мати майстерський ритм і мусить бути такою легкою, як зітхненне, легіт або поцілунок. Як сказано: ми винайшли правдиві тонкості й сотворили епоху артистичних тонкостей. А Шекспір розповідав некультурній публиці в театрі „Глоб“ про те, як обідав ся й заливав сайр Фальстаф, як його веселі кумочки з Віндзору сховали в кіш з брудним біллем, або про те, як чудова фея Тітанія кохала ся з віслюком. Ну, воно справді не трудно порозуміти пуританського обурення Емерзена, як що він у сторону божесько-веселого Англієця гримас те своє: . . . а чи не виглядає так, начеб хтось силою свого величезного знання заволодів всіми кометами. . . й заповідаючи „чудесні штучні огні, велїв ім одного гуляющего вечера, яєнїти в світлі містових лямп?..“ А проте — ні, великий учителю . . .

Не виглядає се так. Навіть попри просто неймовірну історію обох півголовків Дроміїв з Ефезу й Сиракуз. Ся віртуозна легкість, з якою Шекспір усі видимі й невидимі світи вичарував на дошках свого театру, обіймав своїм духом найдальші часи та простори й вигадував найнеймовірніші злуки душ, духів і світів, — се не було святотатством проти сотворіння, а великим тріумфом свідібног людського духа. І коли не смішно дуже докладно вичисляти на пальцях усі ідеї Шекспірового твору, ся одинока своєю могутністю свобода поетичної думки, абсолютна свобода фантазії, се одна з дальших його утаєних ідей. З того погляду ми модерні є проти Шекспіра тричи закованими рабами. Як що ми творили-б 38 його драм, ми дали-б тільки 38 портретів нас самих. Бо один з наших найбільших поетів назвав нас дикими качками, якими потопаємо в страшних нетрях наших душ. Кождий муж, котрого ми творимо, се ми, а кожда сотворена нами жінка се наша любка. А що між ними дієть ся, се наша трагедія, трагедія дикої качки або Освальда, котрий конас, або мертвого Боркмана, що припадає свігом. Поза нетрями наших душ не бачимо нічого, хиба ще тільки чужі нетри або якусь червону програму суспільної санації. Тричи заковані раби. Те рабство нашого артизму охрещене урядово реалізмом, а його святочною шпатою є символізм, який поринає в тих самих нетрях, та зате освічає їх блакитом містичних сумерків і не говорить, а зітхає музикальними ритмами. І чи не виглядає воно на однуку в своїм роді Немезіє у світі штуки, що тим поетом, котрий перший

навчив нас модерних поринати безнастанно в наших темних нетрах і не бачити нічого крім них, був ніхто інший, тільки другий по Шекспірі найбільший поет Англії? Лорд Байрон перший не вмів силою свого великого знання заволодіти кометами й не вмів їм з тріумфальним усміхом Шекспіра звеліти одного гуляючого вечера засніти в світлі містових ламп... Зате-ж він вічно нудьгував і проклинав світ і, почавши від Чайльд-Гарольда, а скінчивши на Дон-Жуані, сотворив першу прогресію диких качок. Його дух переносив ся, правда, зза страшливої нудьги іноді у світ далекого минулого або й казочної давнини, там, де починала ся трагедія людини, але те, що він відти приносив як добич своєї фантазії, се був тільки автопортрет: лорд Байрон у костюмі Каїна, або Люцифера, або Сарданапала, що нудьгує з роскоші. Все та сама качка, що потопає, тільки раз в неї етикета: Манфред, а раз Маріно Фалієрі, а раз вязень Чільйону. Вся володарська стихія тодішньої Європи горіла в чудових ватрах Наполеонових походів, а в штудії стало домію се нечуване рабство проти власної душі, яке сотворив той наслідник Шекспіра, в котрого цілий світ з усіма його кометами, місяцями й молочними дорогами називав ся просто: лорд Байрон.

А Шекспір не знав того нашого модерного рабства проти власної душі. Його фантазія царила зі справді володарським жестом над цілим світом і тому його хотіло ся-б мені назвати справдішнім аристократом духа, а не того хиткого як мімоза лорда, який знав тільки проклинати сю роскош, котрою все наново троїв ся. Так виключно для людей, для світа, як він творив, творить ще хіба тільки весняна природа. Тільки вона так у силі обійти ся без дзеркала, як він. Корнейль і Расен не спускали з очей ні на хвилю королівської льожі. Шіллер з кожним словом свого Карла, свого Пози, свого Фердинанда відчував роскош ідеалістичної самосповіді, а Гете замкнув у своїм Фаветі властиво своє життя. А де шукати такого другого творця, як Шекспір, що зміг сотворити сотки людських душ, не потрібуючи ні до одної з них підкладу своєї власної душі? Певне, десь там між тими безсмертними словами, які він лишив світові, є деякі, які може обкипіли кровю його власного болю. Може деякі слова Гамлета або Ліра, або Коріоляна, або Тимона з Атен. Але як що се сповідь, то се сповідь людини, а не поета. І хоч кривавить ся коли його душа проте він нам, котрі засідаємо до царського бенкету його штуки, не дає сього пізнати й мов гордий король, ослонивши рану своєю киреєю, велить з привітним усміхом наповняти наші чари. Адже недармо саме він між усіма поетами світа найкраще вмів малювати королів. І так, як по королівськи горда є його душа, не знаючи відслонювати ся перед товпою, так по королівськи щедрою є вона. Фантазія Шекспіра творить силою своєї стихійної свободи найдивніші прообрази життя, а душа поета вкрашає ті прообрази тим усім, що вщасливує на хвилю наші душі. Глибока життєва мудрість іде в парі з чудовим схопленням людських подоб, а краса глибій гадки з мастатичними пожежами почування. А до того — сей його сміх! Він являєть ся в нього всюди. Шекспір все є так високо над собою, що може в кожній хвилі дивити ся на себе як на предмет, а не як на підмет. І тому йому так легко сміяти ся тим справді чародійним Шекспіровим сміхом, в якому є стількиж погоди, що й забави, розсяяного гумору та глуму, який убиває. Якжеж незрівняно оповідає нянька в „Ромео та Юлія“ про дитинні літа Юлії! Як-ж чудово смішні є ті волоцюги, що відграють трагедію „Пірам і Тісбе“ в „Сон літньої ночі“. Що за неоцінний тип волоцюги той Автолік

у „Зимовій Казці“, або Мальволіо в „Багато крику за ніщо“, — або ті безконечні типи сторожів і писарів, для яких нема такої трагічної хвилі, котрої вони не змогли-б озолотити справді визволенням гумором. І тільки один Шекспір у силі найглибші трагедії в найдраматичніших місцях так безжурно переривати смішними сценами, не збуджуючи в нас найменшого протесту. Здаєть ся нам, що так воно має бути, й дивно було-б нам, якби тих сцен не було. Тому й справедливо замітив німецький поет Отто Людвіг, що Шекспір приковує нас до себе не тільки трагічною стихією, але й нечуваним багатством тих подробиць, які розбавляють, нашій напруженій увазі дають усе спромогу розкішного відпочинку. Є в нього якась предивна рівновага між хвилями бурі та хвилями сонця і все наново треба говорити про нього, що його творчість — се творчість все-сильної природи. Бо так, як він знає природу, не знає її ніхто з великих поетів. Навіть Гете ні. Коли взяти після Шекспіра яку небудь трагедію Корнейля або Расена до рук, здаєть ся нам, що ми з якогось смарагдового праліса, в яким ми вслухували ся в голоси всіх сотворінь, надихували ся відвічно здоровою зеленою дерев, ростин і мохів, почували гострий подих животворних соків і бачили свіжі блакити небес з їх усіма зорями й місяцями, — зайшли десь у математично рівні, томливі, порожні пустарі, де тільки час до часу якась вяла пальма пригадує нам розкішне підсонне Шекспірових пралісів. Здаєть ся нам іноді, що той Англієць писав свої трагедії в лісах, на морі, в городах, а на всякий випадок усе під голим небом. Що все побіч нього був весь звиринний світ, усі демони людської душі та всі її ангели, кобальд глуму й геній смуті, а він, маючи так усе цілокруг сотворіння перед очима, творив казки про світ, не помінаючи його найдрібнішої зірки, найменшої пташки, найменшого листка. Всі його образи й порівняння взяті з природи та вражають нас усе наново своєю бистротою. „Так непорочна, як хрусталь леду, витворений морозом з найчистішого снігу“. „Її рука є м'яка як пух голуба, а біла як сніг, два рази пересіяний вітром півночі“. „Комета ясніє, як кришталева коса на синім небі“. „Як зозулю в червні — чуєть ся її, а не бачить ся“. „Розбуджує в мені дивну гарячку, як мартове сонце“. „Найурочистіші клятьби — се тільки солома для горючої крові в нас“. „Сонце одним оком глядить на світ“. „Вялий, як спечене яблуко“. „Він так пригадує собі свою матір, як восьмилітній кінь“. „Вилізають громадами, як крілики по дощі“. „Спокійний мов вівця о півночі“. „Їх уста були так близько себе, що їх віддихи цілували ся“. „Дожидає дня так нетерпеливо мов дитина, що має ранком убрати ся в новий одяг“. „(Антон) їв сніг, мов олень у зимі“. „(Отелло з Дездемоною) жене як чорний цап з білою голубкою до аду“. „Слава є тільки кругом на воді, котрий, чим ширше розходить ся, тим скорше гине“. „Слово «одначе» — се сіпака, який веде за собою злочинця“. „Її краса відбиває від овиду ночі так, як рубін від уха Мурина“. Але хто стане вичислювати всі ті лискучі малі жемчуги його ума, яких у нього на одній стороні більше ніж у другого в цілих томах?

Все він ще не збагнений нами і, як що розгорнути його книги, все здаєть ся нам, що читаємо його перший раз, як з кожною весною здаєть ся нам, що ті блакити й те сонце та сайва квітів бачимо перший раз.

Бо є в химерній казці того самотнього поета всі глибини нашого болю і є в ній всі вершини людського щастя і є в ній всі красоти вічної природи.

Остан Гривай.

Польська справа в Росії.

Довгі старання Поляків зробити польську справу в Росії інтернаціональною, не лишили ся без успіху. В останнім часі вона дійсно зробила ся інтернаціональною, хоч і не в широких межах почвірного порозуміння. Безпосереднім товчком, що зу-

нув її по вислову „Р'вчи“ з мертвої точки, був поворот російських парламентаріїв з Мілюковим на чолі та польських політичних діячів з графом Вельопольским на чолі з подорожі до Англії й інших держав почвірного порозуміння та ходження

Вельопольського та Замойського на прощу до полевой квартири царя.

Де радили над польською справою, на коронній раді чи на приватній аудієнції в царя, се не має великої ваги, але важне те, що й Поляки і їх кадетські покровителі задоволені вислідом сих нарад. Предметом нарад мали бути три проекти польської автономії: поміркований проект широкої земської автономії Польщі — Штурмера, досить далеко йдучий проект політичної автономії Сазонова та кадетський проект розвязки польської справи. Останні два по відомостям російської преси дуже мало різнилися між собою. Проект Штурмера мав перепастися; прийнято проект Сазонова, який кадетська преса привтала, як свій власний.

Же та обставина, що в сій розвязці польської справи визначну роль грав міністер заграничних справ, ставленик Англії Сазонов, свідчить про те, що ініціатива в новій стадії польської справи належить західноєвропейським союзникам Росії. Мілюков, повернувши ся з своєї подорожі, заявив у думським звідомленню про неї, що громадська опінія союзників давно вже чекає виконання обіцяного рішення польського питання в дусі загальних змагань „визвольної“ війни.

І граф Вельопольський, повторивши на аудієнції в царя річи, які Поляки говорили від початку війни, зазнайомив після того високі круги з тим вражінням, яке відніс з подорожі до Англії, Франції й Італії та з точкою погляду державних діячів і правлячих кругів сих країв. У царській полевой квартирі Вельопольського прийняли дуже ласково й обіцяли йому видання акту, що стверджував-би відомий маніфест Миколи Миколаєвича.

Подорож Вельопольського до царя була в очевиднім звязку з конференцією Поляків поза межами Росії, в якій крім Вельопольського взяв участь і член Державної Думи Рачковський. Постанови сеї конференції дали нагоду Еразмови Пільцови заявити Мілюкову, що Поляки „всіх трьох заборів з деякими

застереженнями годять ся з проектом кадетсько-сазонівської автономії Польщі. Таким робом, здавало ся, ніщо не стояло на перешкоді перевести автономію Польщі в життя. В московських польських кругах з великою втіхою говорили вже про те, що подрібне розробленне проекту польської автономії доручить ся Сазонову; надавати автономію Польщі мали в міру того, як буде „увільнена“ її територія. . . Але ранійше, ніж найменший шмат польської землі відбили Росіяне, автор польської автономії примушений був, не зважаючи на гострі протести фактичного голови російського правительства — англійського амбасадора Буханана, покинути свою високу посаду. Російським консерватистам було вже забагато англійського втручання у внутрішні справи Росії. Зріст реакції й уступленне Сазонова усунули в деякій мірі й польську справу з денного порядку, але змагання західноєвропейських союзників надати конкретні форми рішенню польської справи в Росії являють ся у всякім разі дуже інтересними та в деякій мірі симптоматичними для теперішнього часу. Всі проекти польської автономії, складені почвірним порозумінням, не мають, розуміється, жадного конкретного значіння вже через те, що Росія не володіє тепер жадним кусником польської землі, але хартію російських вільностей для Польщі зложено й то не для Поляків, а лише для неутральних держав. . . Почвірне порозумінне давно вже втратило надію відобрати оружною силою Польщу в центральних держав і тепер сподіваєть ся на нарадах інтернаціональних дипломатів повернути хоч частину того, що втрачено на полі бою. Західноєвропейські „оборонці“ покритих, готуючи ся до миру, старають ся заздалегідь навчити й російського ведмедя грати сю ролю, але він показує дуже мало здібностей до сього. Сазонов казав у свій час, що завданнем дипломатів є використовувати перемоги військ, і можна мати великий сумнів що до того, чи зможе Штурмер направити їх поражки.

М. Троцький.

За тиждень.

Воєнні події. — Біляні осередніх держав на морі. — Що діють ся в Румунії? — Повішення ірландського провідника Кезмента. — Польські успіхи.

В останнім тижні, як і в попередніх, вели ся дальше завзяті й безмилосердні бої на всіх теренах війни. Ніодна з воюючих сторін не винесла з них якихсь рішаючих успіхів. І так на східнім терені війни, де центральні держави по взаїмнім порозумінню віддали начальний провід своїх сил славному генералови Гінденбургові,* вели ся найзавзятійші бої на фронті між Пинськом і Коломиєю. Ясно видко, що напрям удару Росіян се міста Ковель, Львів і Станиславів. Головні боеві відтинки сього фронту такі: волинський (усте Стохода—Липа), довгий на 125 кілометрів, галицький північно-східний (Броди—Липа), довгий на 40 кілометрів, і галицький південно-східний (Коломия—Бучач), довгий на 70 кілометрів. Масові наступи Росіян, що нагадують боротьбу в Карпатах у зимі й на весну 1915 р., не мали в сім тижні ніяких замітних успіхів. Поновлені зусилля Росіян посунути ся вперед коло Зарічя над Стоходом, не зважаючи на їх великі страти, не повели ся. На захід від Луцька розвинули ся нові бої, одначе їх вислід ще не звісний. Не вдали ся також сильні російські напади на полудневий захід від Торчина й на полудне від Стобихви. На північний захід і полудне від Залозець коло Бродів німецькі й австро-угорські війська смілим протинаступом здержали напір Росіян, полонивши при сім значне число російських вояків. На фронті австрійського наслідника престоло архикнязя Карла перейшли в останніх днях значні російські сили на полудне від Дністра проти лінії Товмач-Оттинія до наступу. Союзні війська подали ся на захід

від Товмача й зайняли за містом нові приготовані становища. Зате в Карпатах щастить австрійським військам далеко краще. Вони посувають ся поволі вперед, випираючи Росіян з зайнятих ними височин і місцевостей. Сими днями здобули Австрійці височини на схід від Яблониці й поступили вперед коло Ворохти, забравши немало полонених. Також коло Делятина відбили вони російські наступи та здобули дещо простору. На інших точках східного терену війни ведуть ся бої місцевого значіння.

Також на західнім терені війни страшні бої не вгавають. І над Соммою і в долині Маси під Верденом не видко найменшого сліду зменшення або ослаблення воєнних операцій. Англійсько-французькі наступи між Льонгвілем і Соммою, в яких брало участь яких шість дивізій, зломали ся на геройським опорі. Декуди відперто сі наступи в рукопашнім бою й ручними гранатами. Напади Англійців і Французів під Позіером, в лісі Фуру, в лісі Дельвіль, коло Соекуру та в інших місцях розбили ся серед кривавих утрат. По двох невдатних наступах пригтовляють ся Англійці на сім фронті до нових операцій проти Німців. А міжтим Німці посувають ся все ближше до Вердену, де по офіціальному німецькому звістленню вони стратили в останнім місяці до 60.000 людей, а тимчасом Французи пожертвували на оборону кріпости в сім самім часі до 100.000 людей.

На італійським терені війни ведуть Італійці завзяті наступи над Соцею. Вони старають ся здобути мостове укріпленне Іоридії й сусідні височини, щоб по проломанню сього фронту посувати ся в напрямі Трієсту. По добрім артилерійським приготуванню, яке тривало 4 дні, зачали ся там 4 с. м. великі наступи піхоти, в яких брало участь найменше 7 італійських полків. У першій наступі усадовили ся Італійці в передніх австрійських ровах, одначе того самого дня увечері викинули їх Австрійці протинаступом. У найблизших трьох днях вели Італійці наступ за наступом, особливо проти висо-

* Щоденні воєнні австро-угорські й німецькі звідомлення розділяють російський фронт таким робом, що всі армії на північ, почавши від армії Бем-Ермолі, піддають під команду Гінденбурга, а південну німецьку армію графа Ботмера, армію Кивеса й карпатські війська під команду австрійського наслідника престоло Карла Франца Іосіфа. Ред.

чин Добердо й гори Сан Мікеле та Сан Мартіно. Тут відбули Австрійці з кривавими втратами всі приступи Італійців, одначе залогу мостового укріплення Гориці перенесли на східний беріг Сочі, щоб охоронити її перед вічним острілюванням. На каринтійським і тирольським фронті велися тільки оживлені бої артилерії.

На інших теренах війни не було ніяких значніших подій. Що найвище приходило до сутичок патруль або до незначних боїв поменших відділів.

На початку третього року війни оголошено також офіційне зіставлення зисків і страт центральних держав і їх ворогів на морі. І так держави порозуміння стратили 49 воєних кораблів з 562.250 тонами містоти, а центральні держави стратили 30 кораблів з 192.531 тонами містоти. Торговельних кораблів утратили держави порозуміння 1.303 з 2,574.205 тонами містоти. Іншими словами: три рази слабші на морі центральні держави завдали своїм противникам сливе три рази більші втрати. Очевидно найбільше прислужилися Німцям їх підводні судна. Оголошують, що від 19 лютого 1915 р., себто від часу, як Німці заповіли війну підводними суднами, затопили німецькі й австрійські підводні судна досі коли 1000 кораблів, з того 620 англійських. З сих 620 належало 579 до торговельної флотії, а 41 до воєної, з 579 торговельних кораблів було 358 пароходів, 19 вітрильників, 137 рибальських пароходів, 54 інших рибальських суден і одно моторове судно. Франція втратила 74 кораблів, Росія 41, Італія 69, Бельгія 4, — очевидно майже всі торговельні. З неутрачених держав найтяжчі втрати потерпіла Норвегія, бо аж 90 кораблів; Данія втратила 23, Швеція 40, Греція 7, Іспанія 3, Португалія 1, Японія 5, Голандія 3, а Америка та Бразилія по 1.

З денників можна вносити, що в Румунії гарячка минула ся та кризу на якийсь час відложено. На який саме час, годі нині перебачити. Одначе певне є, що наразі вже не говорить ся про військові маневри, якими поставлено-б цілу армію без королівського підпису у воєнний стан. Русофільські румунські денники дорікають правительству, що дипломатичні переговори вже покінчені без ніякого рішення ні в право ні в ліво, одначе ніхто не знає, що постановив президент міністрів Братіану, який мовчить, коли дипломати центральних держав і порозуміння відложеном кризі вдоволені. Тепер, як доносять часописи, замовила Румунія в Німеччині й Австро-Угорщині 80.000 тон вугля. З того вже тринадцять наборів прийшло до румунських пристаней на Дунаю. В Росії замовила Румунія 50.000 тон вугля, а з того вже доставлено 13.000 тон. На днях говорив звісний румунський русофіл Таке Йонеску з буржувазьким кореспондентом „Биржев-их Відомост-ей“, якому заявив, що Румунія мусить узяти в сій війні участь вже незабаром і то по стороні Росії. Положення в Румунії тепер таке, що в кожній хвилі можна її змобілізувати. Причиною, чому вона досі не виступила, се, що вона звязана була від 31 років з осередніми державами союзом, з якого зовсім увіль-

нити ся не так то й легко. Але тепер Румунія зовсім під впливом дипломатів держав порозуміння. На думку Йонеску війна буде ще дуже довго тривати. Щоб її скоротити, треба в найкоротшій часі знищити зовсім Болгарію та здобути Царгород, чим війна повинна закінчити ся.

Лондонські часописи донесли, що дня 3 серпня с. р. в 9 год. рано страчено через повішення славного ірландського революційного провідника й письменника Роджера Кезмента. Через сей акт стає Англія справді гідним союзником гнобительки всіх народів — Росії. Для нас Українців мученицька смерть Кезмента дуже болюча й нагадує нам неодно з нашої мартирології останніх часів, бо й ми, подібно як Ірландці, боремо ся за права нашого народу мабуть з ще більше безоглядними гнобителями ніж Англійці. Піднести належить героїство Кезмента навіть в обличчя смерті: він не подав англійському королеви просьби о помидування, як сього загально в Англії сподівали ся, й се кінець кінців припечатало його долю на його безсмертну славу.

В останніх днях усія польські заходи увінчали ся знов значними успіхами. І так читаємо в урядових часописах, що власти, відповідаючи бажанню, висловленому з польської сторони, випустили на свободу часть російських воєнних полонених, які походять з Польщі, й відставили їх до їх рідного краю. Заступником військового генералгубернатора в Люблині іменовано дотеперішнього бригадира польських легіонів, генерал-майора Віктора Іжесіцкого. Загалом у Люблині (австрійське генералгубернаторство) всі власти находять ся в польських руках, компетенція яких незвичайно широка. Тепер старають ся зробити в Люблина великий польський осередок, прилучаючи до нього сусідні села. Се буде т. зв. „Великий Люблин“. Як поступив уперед розвиток польського шкільництва під австрійською окупацією, доказом сього хочби замостейський повіт, де крім 52 давніших шкіл заложено 111 нових, так, що тепер ціла ся округа засіяна школами. А з початком шкільного року 1916—17 повстає 4 мужеських учительських семінарій (з них одна в Замостою з 4-класовою взірцевою школою для хлопців), 3 жіночих учит. семінарій, 4 реальних мужеських гімназій (в тім у Замостою одна кляса) й реальна мужеська школа в Пулавах. Польські газети подають в останніх часах звістку, що польська суспільність у Королівстві дожидає в найблизших днях важних рішень у користь польської державности. Сі вижидання основані на висловах поодиноких вищих німецьких урядників, котрі заповідають польським діячам недалеко вельми корисне рішення центральними властями польської справи. Скільки в сім правди, побачимо. — Царський маніфест, який мав потвердити наданне Полякам автономії, обіцяне на початку війни великим князем Миколою Миколаєвичем, ще не появив ся. Здаєть ся, що ізза сеї причини польські послы до Думи й Державної Ради старають ся о послухання в головній російській кватирі.

І. Н.

Вісти.

„Новое Время“ про митрополита Шептицького. „Новое Время“ з 7 липня пише: „Коротка телеграма петербургського агентства повідомляє, що австрійське правительство згоджуєть ся увільнити з вязниці нашого кореспондента Д. Янчевецького, але як умову його увільнення поставило жадання щоб російське правительство згодило ся виміняти за нього бувшого львівського уніятського митрополита графа Андрія Шептицького. Коли порівняти се нове повідомлення з тим, що доносило нам недавно міністерство заграничних справ у своїм повідомленню про долю Янчевецького, виходить, що австрійське правительство постійно підвищує свою ставку за невинно терплячого нещасливого російського журналіста. Спочатку воно згоджувало ся виміняти його за полоненого віцеадмірала Маулера, потім, коли той умер, жадало увільнення бувшого львівського міського голови Рutowського, а тепер уже жадає самого уніятського митрополита, а до того-ж ще садить до вязниці жінку засудженого на смертну

кару публіциста, з очевидним наміром схилити сим російське правительство до уступок.

Але виданне уніятського митрополита вже тому не можливе, що його справа досі ще не скінчена. Його справа знаходить ся в стадії попереднього слідства й получена з багатим матеріалом відкопаного в підземеллю львівської митрополитської палати таємного архиву, що певно дасть багатий зміст для акту обвинувачення. Австрійське правительство знає, розумієть ся, ліпше від когось иншого, які документи з сього архиву дістали ся до рук російського правительства, й через те воно так гарячково стараєть ся вирвати саме митрополита Шептицького.

Але настоюваннями та підчеркуваннями в сій справі воно може осягти лише, що в нас з огляду на тортури Янчевецького та його жінки уважатимуть не зовсім зручним держати митрополита в почеснім арешті в Курську й поставлять його в положення, на яке він вже давно заслужив.“

Політичні ідеали Росії. Проф. Мігулін полемізує в тижневнику „Новый Экономист“ з поширеною тепер думкою в Росії, що політичні інтереси Росії переносять ся тепер з сходу на захід. „Було-б дуже дивно й несправедливо, — пише автор, — колиб ми цілу свою увагу звернули виключно на Захід і свої сили присвятили розв'язці західно-європейських проблем. Передовсім навіть у висліді теперішньої війни повинні бути рішені історичні задачі Росії на близькім Сході. Далі дуже потрібно в інтересі вічного спокою рішення проблеми середнього сходу (Персія, Мезопотамія, вихід з Перського залив), не менше важного для Росії ніж питання проливів і Малої Азії. Не можемо не звертати уваги на Захід, але йому виключно посвячувати ся було-б найбільшою помилкою, вже тільки разів повторюваною в російській історії від часів Петра Великого.

Росія й малі народи. В часописи „Рѣчь“ застановляють ся над тим, що петербурзькі керуючі круги розпочали знову курс обіцявань у користь малих народів. На думку кадетського органу вплинув на ту постанову у великій мірі також перебіг недавнього лозанського зїзду малих поневолених народів. „Рѣчь“ витає щиро вище згадане рішення й висловлює рівночасно бажання, щоб Росія нарешті вже сповнила свої давніші обіцянки в користь малих народів замість щораз нових і нових обіцянок.

Жнива в Галичині та на Буковині. Комітет Союзу міст подувно-західного фронту відбув у Києві нараду над жнивами зайнятих територій. Присутні були повновласники Союзу, котрі прибули з фронту. Говорили, що Австрійці забрали з собою ціле робоче населення Буковини (чи воно само втікло?), а збіже дозріває й час приступити до жнив. Млини й маєтки на Буковині покинули власники без опіки. Повновласники радили потворити робочі дружини й пустити млини в рух. Комітет признав сю справу загально-державною, що виходить поза компетенцію організації на фронті й поручив свому відділові апровізації вироблення проекту частинного зібрання збіжа для потреб Союзу.

Галичане. Під отсим заголовком приносить петербурзька „Рѣчь“ (№ 177 з 30 червня ст. ст. 1916) таку допись пані Марії Анчарової з Ростова н. Д.: „Недавно в однім із мирових участків Ростова судили гімназиста-Галичанина за крадіж простирає з бурси для учеників втікачів-Галичан. У суді вияснило ся, що гімназиста видалили з бурси. Видаляючи, дали йому свіже біле й постіль. Уважаючи сі річи своєю власністю, хлопець, переогодувавши кілька днів, постановив продати на базарі простирає, щоб купити собі хліба. Гімназист, який продає старі річи, видав ся підозрілим городовому й кінець-кінців — суд за крадіж. Хлопця увільнили. Сього хлопця і ще кількадесят його товаришів видалили зі студентських бурс тому, що вони, на думку керманців галицького „Народного Совѣта“, з широківідомим Дудикевичем на чолі, „не вчать ся“. Се не значить, що вони не хочуть учити ся, навпаки: їм не дають змоги вчити ся... Втікла вся отся молодіж із австрійських шкільних закладів. Галичан-студентів у Росії коло 1000 душ. З рік вони пустували без діла, без нагляду, жили в страшних умовах, у згубнім для їх віку дармуванню, заки їх „батько“, як називає себе Дудикевич, зібрав ся відкрити для них науковий заклад. Урядову підмогу в сумі 60 тисяч на місяць і 100 тисяч на одноразові розходи Дудикевич дістав справно й на-час... Він сам і його товариші дуже скоро й гарно всіли наладити своє житє, розмістили ся по прегарних готелях і почували себе незле; а „наша бідна потерпіва молодіж“ (також улюблена фраза Дудикевича), над якою мали вони опіку, дійшла до такого стану після цілорічного побуту в Росії загалом і шістьох місяців у Ростові, що на її положення звернули увагу організації помочи російським утікачам. Про студентів-Галичан стали говорити, писати по газетах. Відкликнуло ся вкінці й міністерство народньої просвіти й кілька місяців тому назад у Ростові відкрито спеціальну гімназію для втікачів-Галичан. Хлопців по переведенні іспита порозділювано по відповідних класах.

Хоч 60 хлопців зложили іспит, одначе завдяки правилам для російської середньої школи їх не прийнято ізза віку. Директор гімназії порадив їм скласти кожного року іспит приватно. Таких саме кількадесят учеників дбайливий „Народний Совѣт“ і видалив із бурс, визначуючи їм на прожиток по 8 руб. на місяць. Сума при теперішній дорожні говорить сама за себе. Їм не дозволили взяти з собою навіть книжок. Та колиб і були книжки, хлопці, примушені взяти ся за чорну роботу, щоб заробити собі на хліб, не мають часу вчити ся. Видалені не всі 60; 20 полишено в бурсах. У самих бурсах також не все як слід, — і з матеріального і морального погляду. Ходять зовсім виразні слухи про великі „ненорядки“ в орудуванні державними грошми... Що торкаєть ся „морального виховання“, яке „батько“ — Дудикевич дає у бурсах своїм „дітям“, воно також дуже оригінальне. Молодіж натравлюють одного на другого до бійок ізза „політичних переконань“ (се в 15—16 літніх дітей!).

Російська управа на українських землях. Директор департаменту загальних справ міністерства внутрішніх справ П. Стремоухов, повертаючи з полевой кватири царя, де брав участь у нарадах щодо урядування зайнятою територією, заявив у розмові співробітнику „Биржевих Вѣдомостей“: „Не буде тепер жадних основних змін у порівнанню з ладом, який існував у Галичині до її евакуації нашим військом. Поробить ся лише деякі зміни й поліпшення в адміністративнім урядуванні краю, необхідність яких довела нам практика короткого панування над Галичиною. Зокрема треба буде збільшити нагляд над пляною діяльністю низших урядових агентів, вибір яких порішено перевести дуже старанно.

Управа генерал-адютанта Трепова, по відомостям російських часописей, нічим не буде різнити ся від управи бувшого галицького генерал-губернатора графа Бобрінського. Трепову виразно доручить ся завести лад у зайнятих місцевостях, не порушуючи інтересів місцевого населення, а полишаючи йому повну волю віри і т. д. Основою політики Трепова буде доброзичливе відношення до всіх національностей і до всіх громадських елементів краю“. Як виглядає російська доброзичливість супротив Українців, видно хочби з того, що Трепов видав гострий приказ против уживання української мови. Він видав розпорядок, аби в найкоротшій часі усунено всі українські й німецькі написи на вивісках крамниць у Чернівцях і замінено московськими. А відомий єпископ Євлогій, що здобув сумну славу в Галичині безоглядним навертаннем грекокатоликів на православє, дістав недавно високу відзнаку за свою „християнську“ діяльність.

З російських настроїв. Російські побідні звідомлення з поля бою знаходять дуже мало довіря в самім російським громадянстві, принаймні якогось піднесення громадського настрою в Росії непомітно, навпаки поширюєть ся деякий песимізм, побільшений постійним зростом реакції. Сей песимізм помітний яскраво і в розмові провідника найприхильнішої до уряду партії октябристів — А. Гучкова з кореспондентом „Русского Слова“. Гучков між иншим заявив, що він утратив цілком усяку віру в можливість співробітництва громадських елементів з правительством. Діяльність воєннопромислових комітетів викликає негативне відношення правительства до себе. Щоб цілком здискредитувати самодіяльність громадянства, на його адресу роблять цілком безпідставні закиди; а до тогож контрольна комісія, яка має перевірити рахунки воєннопромислових комітетів, складаєть ся більш ніж на половину з представників різних урядів. Річ звичайно не в тім, думає Гучков, що громадські організації неправильно витрачають гроші, а в тім, що їх боять ся головним робом на будучий час, коли доведеть ся обговорювати не лише спеціальні питання щодо оборони держави та забезпечення армії, а й політичні питання. Таким робом ліберали, що вірно помагали правительству в його хизацькій війні, дістають тепер цілком заслужену ними нагороду.

XXII засідання Української Національної Ради. Повний текст звідомлення (отже й уступ про письмєнне застереження

з приводу прилучення Холмщини до люблинського генерал-губернаторства й відповідні резолюції З. У. Р.) подали львівські українські часописи, а саме те, що в нас сконфісковані,

львівські та краківські польські часописи. „Вістник“ є одинокою українською часописю, в якій отсе звідомленне світить білими плямами.

Бібліографія.

Видання Союзу визволення України.

Др. Льонгін Цегельський. Русь, Україна і Московщина-Россія. Історично-політична розвідка. З картою України. Царгород, 1916, ст. 123 + (3) — карта, ціна 80 сот.

Останніми часами появило ся в нас багато популярних історій українського народу, але й досі перше місце серед них займає талановита розвідка посла Л. Цегельського. І не дурно. Се взірцева популярна книжка, написана саме так, як повинні писати ся подібного роду книжки для народу, для широких мас. Се не суха, недокровна писанина кабінетної людини, — високо-наукова, але й у такій самій мірі нудна, — ні, се від першої до останньої сторінки жива, повна запалу, повна серця й любови, з розмахом писана річ, правдива промова, дійсно живе слово до народу. Автор не сухий книжник, що однаково безстрастно глядить на всі та всякі події в життю рідного народу, в минувшині рідного краю. Він з огнем у душі, з кровю в серці пише драматичну літопись нашого минулого, він боліє тими болями, що терпів колись наш народ, він увесь аж кипить, оповідаючи про ті злочини, те лихо, яке чинили свої й чужі нашій Україні, а славі діла веселять і підносять його, ніби то він сам був учасником їх, сам пхав події в потрібнім напрямку, сам творив їх . . . І пишучи так, пишучи легко й вільно, він мимоволі захоплює читача, навіть байдужого й оспалого, зацікавлює його, будить його, — розбуркує у нім приспану українську совість, порушить притлумлену національну свідомість, шарпає, можна сказати, його душу, ставляючи болючі запитання й нагадуючи раз-у-раз, немилосердно й невідступно: не спи, не будь нікчемним подібно недоляшкам або московським запроданцям, знай, хто ти, якого народу ти син і що маєш робити для нього! І скрізь, на кожній сторінці говорить автор, що саме треба робити Українцєви, ким має він бути, — скрізь знайде читач яснє й недвозначнє відповідь на цілий ряд проклятих запитань.

А що найважнійше в книжці д-ра Цегельського се те, що він дуже приступно й цікаво вясняє відношення й відносини нашого народу до польського й московського, особливо до сього останнього. Тому його брошура дуже багато зробила для боротьби з москвофільством у Галичині. Але ще більше значінне має вона саме для російських Українців, виказуючи окремішність нашого народу й будячи серед нашої інтелігенції ідеї української державности. З сього погляду відіграла вона й у нас, на рос. Україні, значну ролю в боротьбі з нашим москвофільством, чи краще з обрусєнієм. Свого часу (перше виданє сеї брошури появило ся в 1901 р.) перепачковано досить значну скількість її до нас і тут багато причинила ся вона до вяснення основ українського світогляду серед нашої молодіжи на рівні з двома іншими брошурами, що инакше підходили до тої самої цілі — книжечкою „Самостійна Україна“, виданою Р. У. П., і 2-им виданнем розвідки Ю. Бачинського „Україна irredenta“, які вийшли також у тім самім часі.

Сі прикмети праці д-ра Цегельського й та роля, яку вона відіграла у нас, спонукали Союз видати її вдруге. Сподіваємо ся, що й тепер вона зробить своє діло й допоможе неодному споміж тих численних наших земляків, що наслідком світової заверюхи зробили ся мимовільними гістьми осередніх держав, відкрити самого себе, пізнати й полюбити рідну Україну. Але не лиш для несвідомих або малосвідомих можна поручити сю книжку, — прочитає її або й не без користає й кожний загалом Українєць, — вона бо неодно йому нагадає, неодно оживить в його пам'яті й уяві, неодно покаже з иншого боку, неодно невідоме перед ним розкриє. Читаймо-ж сю гарну книжку, ширьмо її скрізь і всюди як найбільше!

Вол. Д.—ко.

Чужі видання.

Graf Stefan Ambrózy, Mitglied des ung. Magnatenhauses. Ukrainisches. (Про українську справу). Другий наклад. Тана, (комітат Ваш), квітень, 1916. Стор. 17.

Брошура малярського політика є доказом, що автор знаменито розуміє, що нинішній невідрадний стан української справи се вислід довголітнього московського й польського панування над українським народом. І саме тому „еманципація галицьких Українців зпід панування Поляків могла-б по найбільшій правдоподібности потягнути за собою ті наслідки, які віддавна творили найтяжшу журбу Росії. Сю для нас таку добру перспективу завдячуємо щасливій обставині, що австрійське правительство ще в час вглянуло в справу. Колиб воно було занехало се й колиб сьгодні наступила віднова Польщі, до якої правдоподібно в якійсь формі прийде, на основі давніх відносин між Поляками й Українцями, повстало-б там ще неможливіше положення, ніж пережили ми в найновішій часі на Балкані. Щоб навести тільки один приклад з багатьох, там не могли македонські Болгари ще більше знести нового панування близько споріднених і одновірних Сербів, ніж було ним колись чуже османське панування. Ледви старий відвічний ворог покинув край, а вже говорено про приємні й добрі старі часи за Турків. Подібні почування супроти Росії могли-б значно легше пробудити ся в будучій Польщі, бо багато з того, що розділювало Болгарів і Турків, просто вяже Москалів і Українців і нема й мови про загальне огірчення. А хоч як тяжко мусить пригнітати теперішня державна форма інтелігенцію, хоч якою незносною може вона бути для всіх думаючих, селянин, що стоїть низше рівня політичних і національних аспірацій, а саме ним є переважно Українєць, удоволений, бо йому добре поводить ся з матеріального боку при низьких податках і зростає в останніх часах також можливостей промислової праці, а лихі аграрні справи звертають у непевних областях своє вістре й сьгодні не проти російської держави, але проти польської земельної власности. В будучій Польщі по спустошеннях, викликаних війною, буде податковий тягар у кождім разі більший, недостане впливу російського третього, що вирівнював і відвертав увагу, й кождохасна ненависть — все одно, чи соціального, економічного, віроісповідного, національного або політичного походження — зосередить ся на Поляках. Розв'язка язикового питання, що не вдоволяла-б Українців, роздмухала-б старий антагонізм за мову, якого не вирівняєш, до фанатичної ненависти, кинула-б Українців в обійми Москалів і православя, створила-б іреденту, яка звернула-б свої очі на схід, словом, пустила-б воду на російський млин. Бо вільна Польша з поневоленими Українцями далеко краще та швидше служила-б російським інтересам ніж здобута Галичина. Се було-б просто винагородою і то блискою винагородою для будучини за страту Польщі. Була-б се премія за страчену війну“. Як влучно підхопив автор небезпеку для центральної Європи з прилучення хочби найменшої часті української землі до Польщі, так і вірно говорить далі: „В день оснування українського університету рішить ся доля великого народу. Росія програє ставку. Середня Европа й західна церква забезпечить собі приріст учасників у числі 30 мільонів“ (себто російських Українців, бо всіх нараховує автор зараз з початку брошури 35 мільонів).

Karl Hildebrand. Die Donaumonarchie im Kriege. Studien und Eindrücke in Oesterreich-Ungarn Juni—Juli 1915. (Наддунайська монархія у війні. Студії та вражіння з Австро-Угорщини червень—липень 1915). Відень і Липськ, 1916. Стор. 269. Ціна 3-20 К.

Зміст: 1. Дорога до Львова. 2. Втіха з волі по московським пануванню. 3. Російська небезпека. 4. На смерть засу-

джен монархія. 5. Австрійське диво. 6. Щоденний хліб. 7. Економічна організація в часі війни. 8. Де бої лютували. 9. Галицькі втікачі. 10. В боротьбі з бідом. 11. Образки та вражіння I. Австро-угорська армія. Кілька керуючих мужів. Настрій народу. Що думаєть ся про ворогів. 12. Образки та вражіння. II. Воснні вірші. Католицька церква й війна. 13. Над Сочемо. 14. В бойовій лінії. 15. Історія повторяєть ся. 16. У високих горах. 17. По війні. На 12 табличках подано 22 ілюстрацій, між иншим карту „Червоної Русі“, яку видано в Росії в цілях пропаганди за прилученням решти українських земель до Росії. Крім того находять ся в тексті відбитки трьох документів воєнного часу та життя: відбитка польської оповістки графа Бобрінського у Львові 15 червня 1915 у справі виїзду муштин від 18 до 50 літ до волинської губернії, далі відбитки карти на хліб і реставраційного рахунку.

Німецький переклад з шведської мови уможливив у попереднім числі подати нашим читачам один розділ у перекладі з цікавої й легкою написаною книжки Карла Гільдебранда. На запитини австро-угорської початкової військової команди удав ся автор у половині червня минулого року до Відня, був у головній квартирі, у Львові другого дня по його увільненню, 14 днів перебув при австрійській полудневій армії, а потім студював у Відні й Будапешті внутрішні відносини Австро-Угорщини в часі війни. Так отже книжка Гільдебранда се визанка вражіння і фактів; спосіб, яким автор укладає їх, представляє передожений розділ його книжки, де замало підчеркнена вина польського панування над Українцями в зрості москвофільства серед українського народу, від якого треба відрізняти свідоме цілі москвофільство польських народніх демократів. Використана література в розділі про „Російську небезпеку“ виказує імена проф. Іберсбергера, д-ра Гутрі, д-ра М. Лозинського, Ол. Барвінського, В. Степанківського, Веракса, д-ра В. Кушніра (крім часописних статей). Про Українців згадує автор скрізь об'єктивно та з симпатією. Як мотто розділу про „Дорогу до Львова“ виписані слова з відомої праці проф. С. Томашівського: „Посідання Галичини дає середньо-європейській державі перевагу над країнами східної Європи, бо Галичину можна назвати без персади історичною брамою, або, як хто хоче, ключем між обома половинами Європи“.

Онуфрій Солтис. Буквар для самоуків. Пяте видання. Коштом товариства „Просвіта“. Львів, 1916. Стор. 72. Ціна 30 сот.

Уложенне Букваря полягає на методі, яка рівночасно вчить друку й письма. Улекшує науку й те, що образки подібні до представлених букв, а велике число інших ілюстрацій приковує увагу самоука до значіння написаного слова. Книжка дуже корисна. Зокрема гаряче поручаємо її для таборів полонених Українців. Книжка доступна навіть для найбільшого, бо ціна дуже низька.

Мих. Гавронський. З життя Українських Січових Стрільців. Картина в піснях. На мужеський хор обробив... Над Стрипою 1916. Українське музичне видавництво Ліра ч. 8. Ціна 1 К. Зміст: Гей, у лузі червона калина похилила ся; Хлопці, алярм, гей, вставаймо, вже послідний час; Видиш, брате мій; Нема в світі кращих хлопців; Ой, впав стрілець украй зруба.

Св. Олександр Коренець. Читання і розважання з нагоди світової війни. Накладом У. К. Ради. Відень, 1916. Стор. 31.

Ukrania, ч. 9—10. Зміст: Іван Франко; др. Шандор Маркі. Угорські знахідки до історії Мазепи. II; Юрій Подградський. Угорсько-українські історичні звязи. VII; др. Ференц Фодор. Самостійна Україна. II; Іван Боберський. Образки з життя українського легіону; Михайло Драгоманів. Поневолена нація. III. Окладка прикрашена знімкою Івана Франка.

Ukrania, Ч. 11—12. Зміст: Шевченко. Кавказ (у перекладі А. Земплени); А. Маркі. Угорські знахідки до історії Мазепи; Юрій Подградський. Історичні угорсько-українські взаємини; Ів. Франко. Історія моєї січкарні; Дмитро Вітовський. Було раз.

Osteuropäische Zukunft, ч. 13. Зміст: Проф. Рафаель Кайндль. Німецтво на Буковині; др. В. К. Вайс-Бартенштайн. Справа грошей і валюти в Болгарії; др. Фальк Шупп. Славянсько-германські душевні проблеми; генераллейтнант Імгофф. Пісня слави німецтва; В. Рос. Розвиток сербського гірництва; Е. Шмід. Економічний осередок німецького селянства в Росії. VI (Докінченне); Записки (Вечірні сходи в справах східної Європи); Вістки з товариств (Про артистичну часть кельнського українського вечера союзу „Україна“); Бібліографія.

Osteuropäische Zukunft, Ч. 14. Зміст: Тайний радник проф. Фрех. Клімат, земля і хліборобський розвиток України; др. Евген Левицький. Східне поле бою і східно-європейські народности. III; Евген Левінгер. Тяжкість упромисловлення Малої Азії; Оскар Лінден. Будучина Дунаю; др. Павль Оствальд. Панславизм і його ушадок; др. В. К. Вайс-Бартенштайн. Справа гроша й валюти в Болгарії. II; Альберт Бенке. Англія як оборонниця малих націй і поневоленне Персії Росією; Альбін Рудольф. Про народню поезію України; Бібліографія; Вісти з товариств.

Osteuropäische Zukunft, ч. 15. Зміст: Тайний правит. надрад. проф. др. В. Грооз. Дунайська плавба кораблями й Міжнародна Дунайська Комісія; проф. др. К. Каспер. Німецько-болгарський міст; унів. доц. др. С. Томашівський. Церковно-політичний бік української справи; полковник Діст. Порти й пристані у воєнній області балканського півострова. III.; М. Л. Валентін. Литовці й Естонці як мужики; Записки (Лектура для полонених); Вісти з товариств; Бібліографія.

I. Ван ден Брінк. Важне питання. Українська Соціально-демократія. No. 5, Софія, 1915. Ціна 3 коп. — 5 сот. (Що то є соціальне питання? Веденська боротьба між капіталом і працею. Слухайте, хто має капіталізм на своїм сумлінню. Як можна принести добро для всіх? Соціально-демократія і церква. Класова боротьба. Боротьба соціально-демократії. Соціально-демократична держава). В додатку пісня „Хмари зловісні нависли над нами“ (Варшавянка).

Зміст: Чи зворотна точка кривавого літа? — Альма Гартман. Едвард Гартман і Росія. — М. Троцький. Румунська справа. — Н. В. Фінляндське питання з державно-політичного боку. — З поезій полоненого О. Кобця: Моя зброя не надійна. В чужій, далекій стороні. Чи сплю в тяжкім примарнім сні. В день я — наймит, раб мерзений. Мій краю коханий, опуканий світом. Сучасне й минуле. — Остап Грицай. Шекспір (докінченне). — М. Троцький. Польська справа в Росії. — І. Н. За тиждень. — Вісти: „Новое Время“ про митроп. Шептицького. Політичні ідеали Росії. Росія й малі народи. Живна в Галичині та на Буковині. Галичане. Рос. управа на укр. землях. З рос. настроїв. XXII засідання Укр. Нац. Рад. — Бібліографія.

Відоповідає за редакцію: Микола Троцький.

З друкарні Адольфа Гольцгаузена у Відні.